

Vijftiende jaargang • nummer 29 • mei 2007

Arabesken

Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap

**Couperus'
Indische wereld
in foto's**

**ANTIQUITEITEN
EN
TAXATIES**

**NOORDEINDE 164 EN 164A
2514 GR 'S-GRAVENHAGE
TELEFOON 070 - 365 39 07
FAX 070 - 365 39 08**

S. VAN LEEUWEN

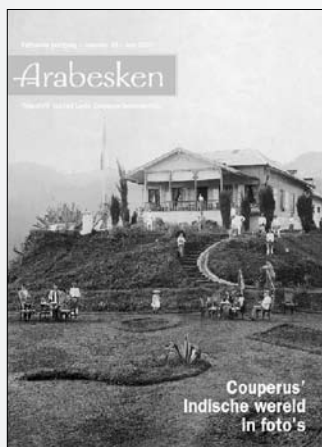
Een bekend adres in Den Haag aan het Noordeinde met een gevarieerde collectie antieke meubelen, Chinees porselein en Delfts aardewerk, maar ook een bron van inspiratie voor een geschenk.

De plek waar Louis Couperus in de jaren twintig reeds zijn inkopen deed en in de lommerrijke tuin inspiratie opdeed voor zijn boeken. In deze tuin werd ook de bekende foto gemaakt met zijn hond Brinio.

In deze nog ongerepte tuin kunt u genieten van de natuur en een keuze maken uit de tuindecoraties en tuinmeubelen met een nostalgisch karakter.

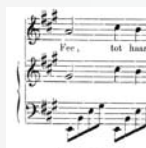
**Open:
dinsdag t/m vrijdag 11.00 - 17.30 uur
zaterdag 11.00 - 17.00 uur
en op afspraak**

Inhoud

Op de omslag: Het hotel in Tosari. Een detail van één van de 140 foto's uit de collectie-Peter.

- Karin Peterson **4**
'Het doodstille plaatsje van Indisch-binnenlandsche sluimering'
Couperus' Indische wereld
in foto's

- 18** Frédéric Bastet
Bewaar ons, blanke Fee!
Over *De Schoone Slaapster in het Bosch*

- Maarten Klein **21**
'De opera vermoeit me niet, die rust mij uit'
Louis Couperus en de muziek

- 29** Rémon van Gemeren
De verlamme zomer van 1900
Roman over het leven van Elisabeth Couperus-Baud

- 'Dat drong, drong op elkaâr' 34**
Het favoriete fragment van...
Eric Moormann

- 36** Caroline de Westenholz
'Maar als t zo druk loopt ga ik lallen...'
Brieven aan de dames Boon Hart-sinck uit de collectie *Sine Qua Non*

- Nieuwsbrief 50**
Louis Couperus Museum

- 52** Erik Schoonhoven
Floreren bij de grote vorm
Een vraaggesprek met Anna Enquist

- R. Breughelmans **55**
In memoriam J.A. Eekhof

- 57** Van en over Couperus en anderen
Korte Arabesken

Stichting Louis Couperus Genootschap

Erevoorzitter

Prof. dr. F.L. Bastet

Comité van aanbeveling:

Dr. R. Breugelmans

Oud-conservator Universiteitsbibliotheek Leiden. Bezorger van onder meer *Louis Couperus Lion of the Season*, *Louis Couperus, Tussen Alexandrië en Londen* en *Louis Couperus in den vreemde*.

Dr. L. Dirix

Auteur van de dissertatie *Louis Couperus en het decadentisme. Een thematologische confrontatie*.

Prof.dr. H.F.J. Horstmanshoff

Bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de Antieke Geneeskunde aan de Universiteit Leiden. Auteur van 'En ik verheugde mij om de rijzende zon'. Een gladiatorverhaal van Louis Couperus (Couperus Cahier VI).

Dr. M. Klein

Universitair hoofddocent Radboud Universiteit Nijmegen. Auteur van onder meer *Over Eline Vere van Louis Couperus, Couperus en het Corpus Hermeticum* en *Noodlot en Wederkeer*.

Dr. J.E. Koch

Docent neerlandistiek aan het Istituto Universitario Orientale in Napels. Auteur van onder meer de dissertatie *De koningsromans van Louis Couperus en Zingende lijnen, gebeeldhouwde impressies* (Couperus Cahier I).

Prof. dr. H.T.M. van Vliet

Freelance onderzoeker. Bezorger van de *Volledige Werken Louis Couperus*. Auteur van onder meer *Eenheid in verscheidenheden Versierde verhalen*.

Bestuur:

Hans Kreuzen

Voorzitter

Han Peek

Penningmeester

Erik Schoonhoven

Communicatie

Drs. Tessy van de Ven

Secretaris

Mr. Pieter Verhaar

Vice-voorzitter

Drs. Peter Hoffman

Algemeen lid

Ria Keene-Fiolet

Algemeen lid

Stichtingsregister Kamer van Koophandel: S-157707

Geachte donateurs,

“**E**en profeet wordt nooit geëerd in eigen land,” zei Couperus, maar dat moet nu toch worden tegengesproken.’ *Dixit* filmregisseur Paul Verhoeven, nadat hij op 27 april bij gelegenheid van de jaarlijkse lintjesregen was benoemd tot Ridder in Orde van de Nederlandse Leeuw. Maar geldt dit nu ook voor de geciteerde zelf?

Couperus haalde de afgelopen maanden in ieder geval weer het nieuws, maar de voornaamste reden hiervan geeft te denken: de gemeente Den Haag weigert ook maar één cent te steken in de plannen om het woonhuis van de auteur, dat nu bijna een jaar te koop staat, een culturele bestemming te geven. Het Louis Couperus Museum zou zich graag in een gedeelte van het pand gevestigd zien, maar verder dan het geven van *morele* steun – wat dat dan ook mag inhouden – wil de verantwoordelijke wethouder niet gaan. Intussen raken steeds meer personen en instanties ervan doordrongen dat er actie moet worden ondernomen; hoe dan ook moet worden voorkomen dat het schrijvershuis, dat nog in redelijk originele staat verkeert, wordt vertimmerd tot luxe appartementen. Op welke wijze dat precies dient te gebeuren, en of men hierin zal slagen, is op het moment van schrijven nog ongewis.

Nu doen we Couperus bepaald geen recht door hem een profeet te noemen – het *idee* alleen al –, maar ons niet aflatende eerbetoon verdient deze auteur zonder enige twijfel. Dat doen wij onverstoord en op de voor ons gebruikelijke wijze door een gulle lent van artikelen over u uit te strooien. In tekst én in beeld.

Karin Peterson, oud-voorzitter van het Louis Couperus Genootschap, kwam onlangs op het spoor van een werkelijk prachtige collectie foto's van het Indische Pasoeroean van rond 1900, afkomstig uit de nalatenschap van resident André Salmon. De foto's tonen het plaatsje zoals Couperus het gezien en in *De stille kracht* als Laboewangi vereeuwigd heeft.

Dat er een roman staat te verschijnen over dezelfde tijd is misschien niet zo heel bijzonder, maar ons Couperus-hart gaat sneller kloppen als de hoofdpersoon Elisabeth Couperus-Baud blijkt te heten. Redacteur Rémon van Gemeren sprak met de schrijfster die het aandurfde om een beroemd schrijversechtpaar in een literair werk tot leven te wekken.

Ook Caroline de Westenholz gunt ons een levendig inkijsje in het leven van het echtpaar Couperus rond 1900, maar dan via de brieven die zij schreven aan de dames Boon Hartsinck. De brieven maken deel uit van de onlangs openbaar geworden collectie-Eekhof; de originele documenten konden nu eindelijk in samenhang worden bestudeerd. Het zal u niet zijn ontgaan dat Jan Eekhof, de voormalige bezitter van deze brieven, inmiddels is overleden. R. Breugelmans schreef een mooi 'In memoriam' voor één van de trouwste donateurs van het Louis Couperus Genootschap. 🍷

*Namens het bestuur en de redactie,
Peter Hoffman*

'Het doodstille plaatsje van Indisch-binnenlandsche sluimering'

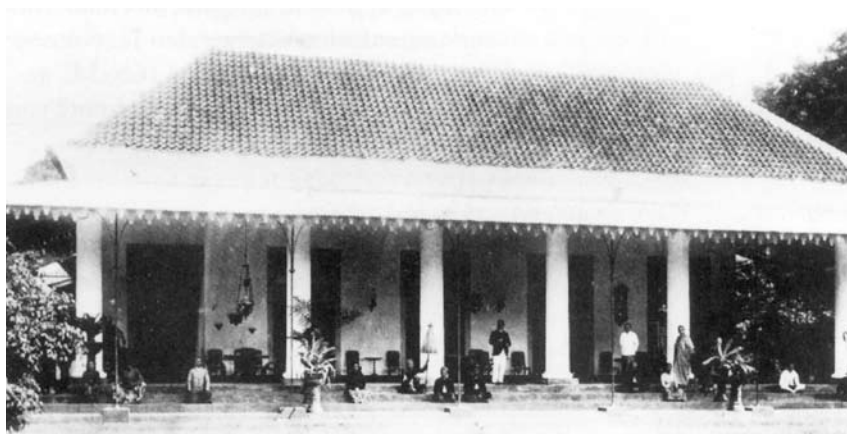
Enige jaren geleden stond in *Arabesken*¹ een artikel van Willem de Vries over de glorie én teloorgang van het residentiehuis in Pasoeroean, waar Louis Couperus in 1900 een groot deel van *De stille kracht* schreef. Bij het artikel stond een foto van het huis die De Vries dateerde op 1889. De foto van het koninklijk witgepleisterd gebouw met de resident van Pasoeroean, André Salmon, op de voorgrond is bekend. De afbeelding verscheen al eerder in *De wereld van Louis Couperus* van Frédéric Bastet.² Onlangs maakte Karin Peterson kennis met de eigenaar ervan: de achterkleinzoon van Salmon, die zich de gelukkige bezitter van 140 foto's mag noemen waarin Pasoeroean, het Laboewangi uit *De stille kracht*, op schitterende wijze herleeft.

Door Karin Peterson

Dat Gerard Valette in 1899 zijn standplaats Tegal verliet en in Pasoeroean als resident aantrad, had alles te maken met het vertrek van André Salmon die het gebied van 1891 tot en met 1899 had bestuurd. Salmon, opgeleid aan de Delftse Academie, begon zijn carrière in het Binnenlands Bestuur als controleur derde klasse in Cheribon, en werd na een assistent-residentschap in Loemadjang en Bangil uiteindelijk resident in Pasoeroean. In 1899 diende hij een verzoek tot eervol ontslag in, wat hem werd verleend. De reden voor zijn vertrek is onbekend. In 1901 is hij in Den Haag op 57-jarige leeftijd gestorven.

Bij zijn vertrek uit Pasoeroean kreeg Salmon een bijzonder cadeau, een dierbare herinnering aan een 'rijk Indisch leven'. Vrienden, kennissen en mensen uit de plaatselijke middenstand hadden de firma Salzwedel uit Soerabaia opdracht gegeven om

De foto uit *De wereld* van Louis Couperus die werd afgedrukt bij het artikel van Willem de Vries.

Boven: het residentiehuis te Pasoeroean vanaf de zijkant gezien. Onder: het interieur van het residentiehuis. Het is op de in Indië gebruikelijke manier gemeubileerd met rotan matten op de vloer. In de spiegel zien we het beeld van een jonge koningin Wilhelmina die in 1898 gekroond was. Op de volgende pagina: '(...) de holle leégte van het met zijn stoelen en ottomane steeds recipiërend residentie-huis (...)'.
[...]

Hier woonden de
rijke Chinezen in
hun witte, marmere
stucpaleizen

plaatsen waar Salmon als bestuurder had gediend op de gevoelige plaat vast te leggen. Niet alleen Bangil, Malang en Pasoeroean werden in beeld gebracht, maar ook maakte Salzwedel prachtige portretten van de mensen die de residentie Pasoeroean bevolkten: inlanders, rijke Chinezen, de regentenfamilie, opiumgebruikers, militairen, arbeiders op de suikerondernemingen en Nederlandse bestuursambtenaren.

Laboewangi herleeft

Enkele foto's uit de collectie zijn al eerder verschenen. Rob Nieuwenhuys, de nestor van de Indisch-Nederlandse literatuurgeschiedenis, verrijkte de letteren niet alleen met zijn beroemde *Oost-Indische Spiegel*, maar legde de tijd van 'tempo doeloe' ook op onnavolgbare wijze vast in zijn Indische fotoboeken. In Nieuwenhuys' eerste boek *Baren en oudgasten*³ verschenen naast de overbekende afbeelding van de residentswoning nog zes foto's uit de nalatenschap van André Salmon. Helaas werd in de illustratieverantwoording de naam van de eigenaar niet vermeld.

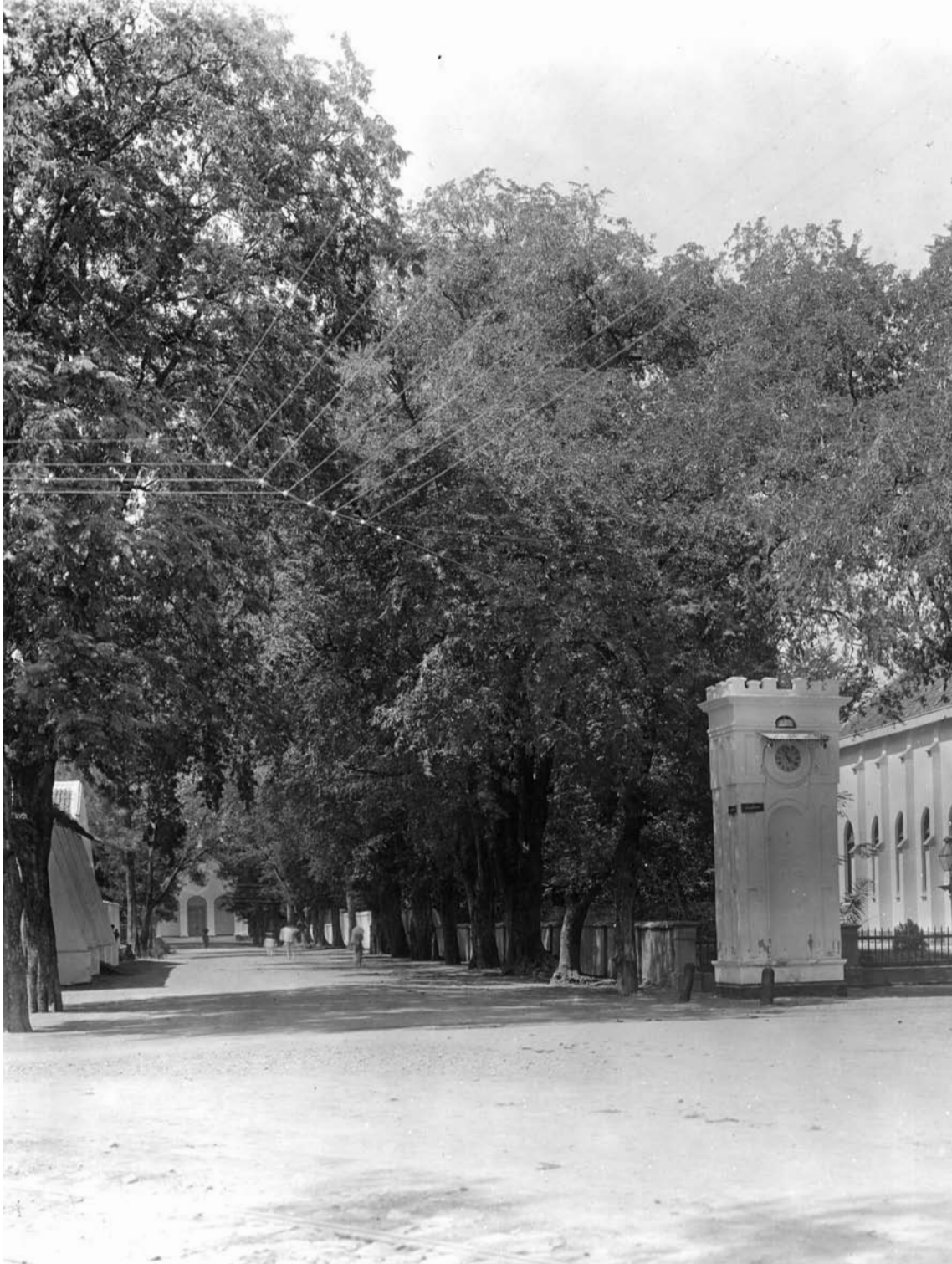
Wat maakt de foto's nu zo bijzonder? In de eerste plaats brengen ze een tijdsgewricht, het Indisch koloniale verleden, weer tot leven. In de tweede plaats zijn ze bijzonder kundig gemaakt: de kwaliteit is na meer dan honderd jaar eigenlijk nog zeer goed. En tot slot... voor Couperus-liefhebbers misschien wel heel belangrijk: de foto's sluiten in veel opzichten bijna naadloos aan bij de wijze waarop Couperus Laboewangi, 'het doodstille plaatsje van Indisch-binnenlandsche sluimering'⁴ in *De stille kracht* beschrijft.

Illustratief is een foto van een huis van rijke Chinezen die Couperus beschreef als 'eigenaars van de witte en marmere- en stucpaleizen.' (p.134-135) Ook interessant zijn de verschillende foto's van de residentswoning en het aangrenzende kantoor. Elk residentieverblijf werd op kosten van de regering gemeubileerd. Na het vertrek van Salmon bleef de inrichting van het huis in grote lijnen onveranderd. Louis Couperus moet het huis dus ongeveer in die staat in 1900 hebben aangetroffen: '(...) de holle leëgte van het met zijn stoelen en ottomane steeds recipiërend residentie-huis (...)' (p.8) De grootste gelijkenis tussen de foto's en de tekst is in mijn optiek terug te vinden in de wandeling die de resident Oudjick aan het begin van het verhaal maakt. Couperus beschrijft het zo:

De rezident ging uit. De hoofppasser haastte zich achter hem aan, met een tali-api in de hand: een lange brandende lont, waarvan hij de gloeiende punt zwaaide om aan wie voorbijging, in den avond, den rezident te doen herkennen. De rezident liep langzaam het erf af, en naar de Lange Laan. Aan die laan, als een avenue van tamarinde-boomen en flamboyants, lagen de villa's der voornaamste notabelen, flauw verlicht, doodstil, schijnbaar onbewoond, met, in de avondvaagheid opblankend, de rissen der gekalkte bloempotten. (p.8)

De maan, hooger geklommen,
zich heller zilverende bij
hare stijging, bescheen de
witte brug, de witte toko,
de witte kerk: dit alles om
een vierkant square, meer
open, zonder boomen en
met in het midden een
spits monumentje, dat de
Stadsklok was. (p.7-8)

De rezident liep somber door, met den flinken pas van een beslist wandelaar. Hij was rechts van het square-tje afgeslagen, en liep langs de Hervormde kerk, recht op een mooi villa toe met slanke, vrij correcte Ionische pleisterzuilen en hel verlicht met petroleumlampen in kronen. Het was de societeit Concordia. Een paar bedienden in witte buisjes zaten op de trappen. Een Europeaan in een wit pakje, de kastelein, liep in de voorgalerij. Maar om de groote bittertafel zat niemand en de wijde rieten stoelen openden hunne armen afwachtende als te vergeefs. (p.8)

De kastelein, ziende den resident, boog, en de resident tikte kort aan zijn pet en ging de societeit voorbij, sloeg links om. Hij wandelde een laan af, langs kleine donkere huisjes in kleine erfjes weggedoken, sloeg weër om en ging langs de uitmonding der kali, die was als een kanaal. Prauw aan prauw lag vastgemeerd; een eentonig geneurie van Madoereesche zeelui zeurde droefgeestig langzaam over het water, waaruit een visschige wadem oprees. (p.8)

Couperus schiep in elke roman een nieuw universum. Dat deed hij in het bijzonder in *De stille kracht*. De wereld van tempo doeloe is weliswaar voorgoed voorbij, maar zal zeker voortleven in zijn roman en de prachtige foto's van Pasoeroean. 🍷

Alle hier getoonde foto's zijn ter beschikking gesteld door de heer P. Peter te Den Haag.

Noten

1. Willem B.S. de Vries, 'Passage in Pasoeroean.' In: *Arabesken* 17 (2001, mei), nr.17, p.8-17.
2. Frédéric Bastet, *De wereld van Louis Couperus*. Amsterdam, 1991, p.89.
3. Rob Nieuwenhuys, *Baren en oudgasten. Tempo Doeloe – een verzonken wereld. Fotografische documenten uit het oude Indië 1870-1920*. Amsterdam, 1981. p.147.
4. Louis Couperus, *De stille kracht. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 17, p.123. Alle hierna volgende citaten zijn uit dezelfde uitgave ontleend. De paginanummers staan achter de citaten.

Het hotel in Tosari, vlakbij de Bromo-vulkaan, was populair bij de Hollanders vanwege het koele klimaat. In de roman gaat Ida van Helderer voor haar malaria naar Tosari.

Hiernaast: het interieur van sociëteit Harmonie. De grote zaal fungeerde als toneelzaal en balzaal. Hier speelde zich een deel van het sociale leven van de Hollanders af. Op het toneeldecor staat een afbeelding van de vulkaan Goenoeng Semeroe.

Bewaar ons, blanke Fee!

Over de ontstaansdatum van het libretto voor de kinderoperette *De Schoone Slaapster in het Bosch* bestond geen volledige zekerheid. Een kleine vondst geeft uitsluitel én vertelt ons bovendien iets over de opvoeringen van dit vroege werk van Couperus, ‘die in dialoog en gedichtjes zoo den juisten kindertoon wist te vatten.’

Door Frédéric Bastet

In deel 49 van Louis Couperus' *Volledige Werken* drukten H.T.M. Van Vliet en J. B. Robert onder meer de tekst af van het zangspel *De Schoone Slaapster in het Bosch* (*Ongebundeld Werk*, p.681-702). Het oorspronkelijke tekstboekje is zeer zeldzaam, om niet te zeggen nagenoeg onvindbaar. Destijds werd het zonder datum gedrukt en in Den Haag uitgegeven door F.J. Weygand & Co (J.F.A. Muzerie), Hof-Leveranciers. De naam van de auteur staat nergens vermeld, evenmin als die van de componiste. Haar pianomuziek hebben Van Vliet en Robert achterwege gelaten. Als ondertitel in de oorspronkelijke editie lezen wij: ‘Sprookje in Twee Bedrijven en zes Tafereelen voor Zang en Piano. Opgedragen Aan de Kinderen, die deel hebben genomen aan de uitvoeringen van Sneeuwwitje en de Schoone Slaapster in het Bosch.’ – ‘Niet in den Handel’, wordt daar apart aan toegevoegd.

We blijven zitten met enkele vragen. Waar is Sneeuwwitje gebleven? Wie was bovengenoemde componiste? In welk jaar en op welke dag vond de opvoering plaats, en hoe werd die ontvangen? Wat vond Louis Couperus eigenlijk zelf van dit vroege opus? In hun verantwoording vermelden Van Vliet en Robert als tijdstip van ontstaan op p.1053 alleen maar voorzichtig ‘[1885]’. In een noot verhelderen zij nog: ‘Louis Couperus (tekst) en Virginie la Chapelle (muziek).’ Een en ander gaat in eerste instantie terug op gegevens van Henri van Booven, te vinden in zijn biografie uit 1933 op p.82. Hij vermeldt daar bovendien: ‘Tot de medespelenden behoorden ook de nichten van Couperus de meisjes V.H.’ Lees: Vlieland Heine.

Over Sneeuwwitje weten wij niets. Daar Couperus alleen zijn tekst van *De Schoone Slaapster* in druk aan de desbetreffende kinderen heeft opgedragen, zal het wel altijd onduidelijk blijven of hij misschien ook een *Sneeuwwitje* geschreven heeft. Helaas, de tekst daarvan is tot nu toe nergens opgedoken.

Ambivalent

De vraag hoe hij zelf over *De Schoone Slaapster* heeft gedacht kunnen wij wel in positieve zin beantwoorden, want nog in 1894 deed hij zijn uitgever L.J. Veen de suggestie aan de hand het libretto in boekvorm te herdrukken. Veen wilde toen alsnog een aantal verspreide gedichten van Couperus bundelen die in vergetelheid dreigden te raken. Dit zou *Williswinde* worden, waar Couperus op 1 december 1894 zijn uitgever een nog te schrijven voorwoord voor beloofde.¹ Wel vreesde hij misschien over te weinig materiaal te beschikken, want elf dagen later (12 december 1894) schreef hij Veen:²

Ik denk, dat het een goeden bundel zal worden, zeker grooter dan *Lent v. Vaerzen* en denkelijk ook dan *Orchideeën*. Mocht het echter te klein worden, dan kan U er in opnemen de tekst van een kinder operette: De Schoone Slaapster in het Bosch: indertijd hier door 100 kinderen opgevoerd, maar dan is mijn verzenreserve ook heelemaal uitgeput.

In een postscriptum voegde hij daar nog aan toe:

Bereken dus s.v.p. de grootte van den verzenbundel en zie of U de operette nog gebruiken wil: dan zal ik ze U zenden. Maar liever hou ik den bundel zoo.

Dat wil dus zeggen, zonder *De Schoone Slaapster*. Zijn opvattingen over het libretto waren dus kennelijk enigszins ambivalent. Natuurlijk kan dat ook gelegen hebben aan het besef dat toevoeging van de toneeltekst *Williswinde* lichtelijk onevenwichtig zou hebben gemaakt. Hoe dat ook zij, uitgesproken negatief tegenover zijn ondertussen bijna tien jaar oude operette stond hij duidelijk toch niet. Integendeel. – Veel meer valt hier niet over te zeggen.

Blijft ten slotte het probleem van de precieze datering, waarbij we wel mogen aannemen dat er tussen het schrijven en de uiteindelijke opvoering ongeveer een jaar zal zijn verlopen (men denke aan de hele organisatie, de repetities en meer van dat soort dingen). Daarnaast is er dan de ontvangst van het publiek en die van de kritiek.

Maar dit probleem is intussen op verrassende wijze opgelost. In een brief d.d. 22 november 1993 deelde een kenner van het Haagse repertoire, F. Boulangé, schrijver dezes het volgende mee:³

De Schoone Slaapster in het Bosch (...) werd twee keer door 90 kinderen opgevoerd in de Kon. Schouwburg, nl. op woensdag 20 en 27 oktober 1886. Beide voorstellingen vonden plaats 'ten voordeele van de Kinderbewaarpaatsen, de Naaischool van "Licht, Liefde en Leven" en het Fonds voor hulpbehoevende werksters van "Arbeid adelt" (afd. Den Haag)'. Ze waren georganiseerd door een Comité van 5 dames, onder leiding van Virg. La Chapelle.

De zaal was door B. en W. gratis beschikbaar gesteld. F. Boulangé vervolgt dan:

Zowel in *Het Vaderland* als in het *Dagblad van 's-Gravenhage* wordt uitvoerig verslag gedaan van de voorstellingen. Over Couperus zegt men dat 'het sprookje op zoo keurige wijze is bewerkt door onzen stadgenoot, den heer Couperus, die in dialoog en gedichtjes zoo den juisten kindertoon wist te vatten.'

The image shows a page of a musical score. At the top, there is a short musical piece with the lyrics: 'Fee, tot haar spond!'. Below this, there are two columns of lyrics for a scene between 'De Prins' and 'De Prinses'. The lyrics are in Dutch and describe a moment where the prince awakens the princess. The scene is titled 'De Prinses. (ontwaakt.)'. Below the lyrics, there is a musical duet titled 'No. 2. DUO van Prins en Prinses.' with two parts: '1. Vreugd ver - vult ons bei - der zie - len!' and '2. Laat mij een - wig Wil voor mij, o voor u knie - len! U be - hoort ge - heel mijn Vorst! niet knie - len!'.

Bladzijde uit de
kinderoperette
De Schoone
Slaapster in het
Bosch

Maar dat was nog niet alles!

'Aan het slot wachtte ons nog een verrassing. Het 6e bedrijf werd gevolgd door een tableau, voorstellende de veranderingen ten goede, die de moderne tijd in de maatschappelijke positie der vrouw heeft gebracht. De goede fee, op een estrade aan den achtergrond geplaatst, stelde met een palmtak in de hand en een gebroken ketting aan de voeten, de overwinning voor van het licht op het vooroordeel, en de gebroken kluisters der kleingeestigheid. Het geheele beeld doelt op de onafhankelijkheid der vrouw, wier hart en gemoed steeds door arbeid, zelfopofferende liefde, trouwe deugd wordt geadeld, maar geenszins, naar wij hopen, op de onafhankelijkheid van de banden door de liefde gesmeed en die zacht zijn te dragen, daar toch de vrouw, die waarlijk haar roeping begrijpt, het zonnetje in het huisgezin moet zijn.'

Gebroken ketenen

Hiermee staan we voor de vraag of de goede fee op haar estrade een idee van Couperus is geweest dan wel van de vijf comitédames. En kan Virginie La Chapelle er iets mee te maken hebben gehad? Dit zal wel altijd een onopgelost raadsel blijven. Hoe dan ook, helemaal onschuldig kan Couperus er niet aan geweest zijn. Zodra de prins de schone slaapster wakker heeft gekust, laat hij in het vijfde tafereel, eerste toneel, de hele hofhouding ontwaken en in koor zingen:

Vreugd vervult ons aller zielen,
Nu de klisters van ons vielen!
Vreugd vervangt nu alle smart!⁴

Er zijn dus gebroken ketenen. Anderzijds is er van palmtakken nergens sprake. Er worden alleen maar rozen gestrooid. En daarmee is het sprookje uit.

De goede fee op haar estrade symboliseert, als we de recensie mogen geloven, de verbeterde toestand van de moderne vrouw anno 1885/86. Leve de emancipatie! had er ook kunnen staan. Maar zij is er ondanks alles in de Koninklijke Schouwburg toch wel met de haren bijgesleept. En of 'de vrouw' daarnaast zo nodig als zonnetje in het huisgezin moest blijven schijnen zal Couperus, die sowieso een grondige hekel had aan 'de huiskamer', vermoedelijk worst geweest zijn. 🍷

Noten

1. F.L. Bastet (ed.), *Waarde heer Veen. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*. Deel I (1890-1902). Den Haag, 1977, p.85, brief 103.
2. Idem, p.86, brief 104.
3. Brief in bezit van schrijver dezes. De heer F. Boulangé komt bijzondere dank toe.
4. Louis Couperus, *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.701.

LOUIS COUPERUS EN DE MUZIEK

‘De opera vermoeit me niet, die rust mij uit’

In zijn eerste ‘Intieme impressie’ in het Haagse dagblad *Het Vaderland* vertelt Louis Couperus enthousiast over zijn bezoek aan de Nationale Opera. Hij zag daar *Aïda* van Giuseppe Verdi. Maar welke opvoering woonde Couperus eigenlijk bij? Een reconstructie van een boeiend stukje Nederlandse muziekgeschiedenis.

Door Maarten Klein

Vierentachtig jaar geleden overleed Louis Couperus en begon de wereld die hij in woorden opgebouwd had – om met *Psyche* te spreken – te behoren tot het Rijk van Verleden. Wie vanuit ons Rijk van het Heden naar dat Rijk van Verleden kijkt, moet er voortdurend op bedacht zijn dat onze perceptie van Couperus’ Heden vertekend wordt door onze onwetendheid ten aanzien van die zestig jaar.

Neem een krant uit die periode en je merkt hoezeer de wereld veranderd is, hoezeer Couperus’ Heden onder een dikke laag stof en spinnenwebben is komen te liggen. Op 19 januari 1923 bijvoorbeeld vinden we in het Avondblad B van het Haagse dagblad *Het Vaderland* een heleboel advertenties. Wat allereerst opvalt, is het taalgebruik van het Verleden. De spelling is bij lange na niet meer de onze, er worden nog veel conjunctieven gebruikt (‘Men bezichtige onze etalages’), imperatieven zijn nog met een t op het eind: (‘koopt onze waren’) en advertenties zijn nog advertentiën. Enige verbazing wekken, bij mij althans, ook maar liefst drie advertentiën voor massage, waaronder één

*Maarten Klein
tijdens zijn lezing
in de Waalse Kerk
in Den Haag. Foto:
Peter Hoffman*

voor Indische Massage bij mevrouw Vos op de Toussaintkade 2. Dat klinkt in onze oren nogal erotisch, maar dat is zeker niet de bedoeling! Bij Perry & Co. zijn 'leeren ijszakken (ijshieltjes)' 'weeder voorhanden' en bij de vestigingen van de 's-Gravenhaagsche Vleeschmaatschappij kun je voor f1,20 'biefstuk van de ronde bil' krijgen. Onverwacht openhartig voor ons eenentwintigste-eeuwers is de advertentie van de heer Vermeulen, Odulphusstraat 8 te Delft, waarin hij openlijk 'zijn welgemeenden dank' betuigt aan de heer Stephono van Vuuren, Celebesstraat 56 te Den Haag, omdat deze zijn zontje genezen heeft van 'Bedwateren, wat hij tot zijn 14e jaar altijd deed'. Last but not least: de Nationale Opera kondigt twee uitvoeringen aan: één van *Laagland* en één van *Aïda*. *Laagland*? Wat is dat voor een opera?

Die uitvoering van *Aïda* van vierentachtig jaar geleden is voor ons Couperus-liefhebbers van groot belang en vanmiddag zal ik pogen er zoveel mogelijk stof en spinnenwebben van het Rijk van Verleden van weg te nemen.

Willem Mengelberg
rond 1905

Waarheid en fantasie

Op 28 januari 1923 verschijnt in *Het Vaderland* Couperus' eerste 'Intieme impressie', waarin hij onder meer vertelt van zijn bezoek aan de Nationale Opera in Den Haag. Zijn eerste impressie is een heerlijk stukje Couperus geworden, waarin hij niet alleen vertelt dat hij dol is op opera's, maar ook dat hij heel gefortuneerd is ('Ik heb mijn huis in de stad en mijn villa in Wassenaar; ik heb mijn auto en mijn chauffeur', *Ongebundeld werk*, p.572)¹ en dat hij bij de kunstverzamelaar dr. Bredius over de vloer komt, bij wie hij zijn vriend Willem Mengelberg ontmoet. Waarheid, leugens en snobisme gaan hier

hand in hand. De concerten van Mengelberg zijn hem doorgaans iets te veel van het goede: 'Ik kan alleen maar voor de pauze met devotie luisteren, maar een héél concert is mij te lang; zal u [Mengelberg, MK] niet boos zijn, dat ik stilletjes ben weggegaan vóór het einde?' (p.573) Maar van de Opera, in het bijzonder de Italiaanse Opera, daarvan krijgt Couperus nooit genoeg: 'Die vermoeit me niet, die rust mij uit.' (p.574) En zo komt hij bij het onderwerp dat een belangrijk deel van zijn impressie vormt: de uitvoering die hij 'verleden' (p.575) gezien heeft van Verdi's *Aïda*, gecomponeerd in 1871, door de Nationale Opera. Ik stel u voor deze voorstelling vandaag in dit kerkgebouw voor zover betamelijk is en voor zover mogelijk is opnieuw te beleven. Daartoe heb ik getracht alles wat maar enigszins in verband te brengen is met deze voorstelling te achterhalen.

Eerst nog even wat muziekgeschiedenis. Het Concertgebouworkest is in 1888 opgericht en stond vanaf 1895 onder leiding van Willem Mengelberg, die het orkest tot internationale hoogte gebracht heeft. Hij was een groot bewonderaar van Gustav Mahler en heeft er alles aan gedaan diens muziek bij het concertpubliek ingang te doen vinden. Mahlers muziek zag Mengelberg, en Couperus kennelijk met hem, als 'hooge, groote kunst' (p.577), en de operaliefhebber die Couperus was verwijt Mengelberg in zijn 'Intieme impressie' dat hij hem heeft doen inzien, dat opera's in hoge mate onartistiek zijn: 'O Mengelberg, nooit vergeef ik U, dat ge mij, door mijn ziel te voeren naar de hoogste toppen der muzikale emoties en mij te leeren naar Mahler te luisteren, zoo sceptisch gestemd hebt ten aanzien van een Italiaansche Opera!' (p.577) Deze

tegenstelling tussen 'lichtvoetige' muziek en 'ernstige' muziek vinden we ook in andere werken van Couperus. Ik kom daar op het eind van mijn betoog nog op terug.

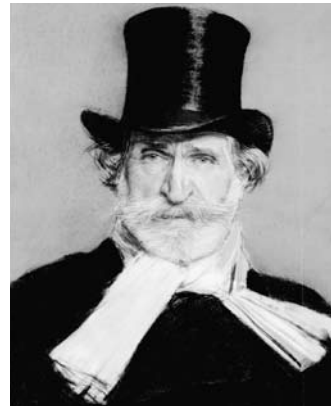
De Nationale Opera in Den Haag is opgericht in 1919. Dit gezelschap bracht veelal Nederlandse vertalingen van beroemde opera's, zoals *Tosca*, *Aïda*, *Parsifal*, *De bruiloft van Figaro*, maar ook van minder bekende, zoals *Tiefland* van Eugen d'Albert. Die opera krijgt de Nederlandse titel *Laagland*. Al gauw blijkt dat de Nationale Opera een verliesgevende onderneming is en directeur en artistiek leider G.H. Koopman moet er werkelijk alles aan doen om het hoofd boven water te houden. In *Het Vaderland* en andere dagbladen verschijnen voortdurend berichten dat het einde nabij is. Op maandag 4 december 1922 bijvoorbeeld schrijft de directeur van muziekschool Caecilia, J. Brendel, in *Het Vaderland* dat in zijn ogen de Nationale Opera binnenkort 'den geest zal geven'. Interne conflicten, waaronder een staking van de koorleden, worden in de kranten breed uitgemeten. Ook kunnen we heel wat ingezonden brieven lezen van voor- en tegenstanders van dit dure, deels gesubsidieerde gezelschap. Als Couperus schrijft: 'En verleden ben ik eens van onze Internationale, Nationale Opera, waarover zooveel te doen is, *Aïda* gaan horen.' (p.575), dan slaat 'waarover zooveel te doen is' terug op alle heisa in de dagbladen. Dat hij de Nationale Opera eerst als 'Internationale Opera' aankondigt, is een grapje dat in de loop van mijn verhaal duidelijk zal worden.

Nu eerst *Aïda*, waarvan Couperus in zijn 'Intieme impressie' een uitvoering van commentaar voorziet.

Welke opvoering zag Couperus?

Ik heb mij natuurlijk eerst de vraag gesteld: welke voorstelling heeft Couperus nu precies gezien? In het boekje dat het Couperus Museum heeft laten verschijnen voor de tentoonstelling *Muziek in het leven van Louis Couperus*, een heel mooie tentoonstelling die gehouden is van 4 november 2004 tot 29 april 2005, vinden we de volgende gegevens. Couperus' eerste 'Intieme impressie' zou dateren van 23 januari 1923 – ik kom daar zo op terug – en de *Aïda* die Couperus dan gezien zou kunnen hebben is een voorstelling die op 3 januari van dat jaar gehouden is in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen aan de Zwarteweg door de Nationale Opera. *Aïda* was op 1 oktober 1922 in première gegaan.² Dat kan niet allemaal kloppen, al was het maar omdat de eerste 'Intieme impressie' niet op 23 januari 1923 verschenen is, maar op 28 januari 1923. Bovendien beweert Couperus dat hij de voorstelling gezien heeft in de Koninklijke Schouwburg en zwijgt hij in alle talen over een voorstelling in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Wat ik ook helemaal niets voor hem vindt, is dat hij pas eind januari een stukje in de krant schrijft over een opvoering die hij dan begin januari gezien zou hebben, te meer omdat hij verderop in zijn impressie schrijft dat hij 'verleden avond' (p.577) zo genoten heeft van Verdi's muziek.

Hoe zit het nu precies? Het is juist dat *Aïda* op 1 oktober 1922 in première gaat in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen.³ De recensie die daarvan een dag later, op 2 oktober dus, in *Het Vaderland* verschijnt is bijzonder positief. De opvoering is in het Nederlands (de vertaling is van mr. H. Trip), maar de tenor Heinz Arensen, een Fin, zong zijn partij in het Italiaans, wat de recensent 'een bezwaar' vindt. 'Men bedenke echter, dat Nederlandsche of Nederlandsch zingende tenoren met een lantaarntje te zoeken en dan nog niet te vinden zijn.' Heinz Arensen is echter een heel goede heldentenor en

Portret van Giuseppe Verdi uit 1886 door Giovanni Boldini

ook zijn actie mag er wezen. 'Zijn Radames was, ook qua actie, een figuur uit één stuk en hij won dan ook al spoedig de sympathie van het publiek.'⁴ Ook de andere zangers en zangeressen worden positief beoordeeld. Aïda was deze avond de sopraan Faniella Lohoff, Amneris de mezzosopraan Maartje Offers, Ramfis, de hogepriester, was de bas Hendrik Minderman, de Egyptische koning was Johan Iseke en Amonasro, de Ethiopische koning en vader van Aïda, werd vertolkt door Paul Pul. Deze uitvoering heeft Couperus *niet* gezien.

De voorstelling die Couperus *wel* gezien heeft, is een zogenaamde gastvoorstelling van maandag 22 januari 1923, niet in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, maar in de Koninklijke Schouwburg. De cast is nu totaal anders samengesteld. De gast is niemand minder dan de beroemde tenor Alexander Kirchner, verbonden aan de Staatsoper Berlin.⁵ Hij zingt en speelt, zoals Couperus uitvoerig vertelt, de rol van Radames en hij doet dat in Couperus' ogen en oren heel goed: 'Wel, hij zong héél mooi, Herr Alexander en hij zag er goed uit als de jonge, Egyptische held en droeg zijn dos met smaak; ik vond hem uitstekend, mijn Duitschen Radames...' (p.575). Zo aanstekelijk is Kirchners uitvoering van de aria 'Celeste Aïda' (let wel: niet 'Himmliche Aida!'), dat Couperus hem de volgende dag uren nagezongen heeft 'tot mijn vrouw riep: 'ik bid je, schei uit!' (p.575). Aïda is deze avond de sopraan Greta Santhagens-Manders, ook door Couperus genoemd, zij het dat hij haar eigenaam Manders nergens vermeldt. Amneris, de jaloerse Egyptische prinses, is de mezzosopraan Julie de Stuers, een naam die Couperus niet noemt, waarschijnlijk omdat hij haar niet geweldig vindt. Hij meent, dat de 'débutante' Amneris 'misschien wel met smaak zong, maar niets had van een heftig dramatische dochter der Faraonen!' (p.576) Mevrouw Santhagens, Aïda, doet het in zijn ogen beter, omdat zij 'juist zeer mooi wèl poogde te zijn de Ethiopische koningsdochter niet alleen, maar die poogde te zingen.' (p.576) Over de andere zangers zegt Couperus weinig.

Stemweelde

Het is aardig om Couperus' oordeel over zangers en zangeressen te vergelijken met dat van A. de Wal, de bekende musicoloog. Dinsdag 23 januari, een dag na de opvoering dus, verschijnt zijn recensie van deze Aïda-uitvoering in *Het Vaderland*, waarin Amneris-Julie de Stuers centraal staat, en wel omdat zij een Haagse is:

Mevr. Julie de Stuers, onze stadgenoot, geen onbekende van de operaplanken (Indië, Amerika), debuteerde gisteren bij de inheemsche Opera als Amneris. Verdi's prachttrol ligt haar als zangeres en actrice zéér wel. De gewenschte gestalte en dito stemomvang zijn dáár. De spelroutine is uiteraard wat op den achtergrond geraakt bij het optreden in de concertzaal; hieraan en aan een verklaarbare debuut-bevangingheid is het te wijten dat de dramatiek qua spel tegenover Verdi's muziekgebaren veelal nog te mat waren (bijv. duidelijk bij het slot der voorlaatste acte, waar zij Radames zijn verraad voorwerpt). Doch in de laatste acte was mevr. De Stuers zichzelf geheel meester en toonde, wat we van uit de concertzaal reeds terecht vermoedden, hoeveel warm en tevens edelaardig dramatisch instinct er in haar schuilt. Hier waren de plastiek der gebaren, de [onleesbaar] kwaliteiten der waarachtig gepassioneerde stem en het expressief meelevend spel, ook van het gelaat, van een opmerkelijke schoonheid; al stond alles nog niet op gelijke hoogte. In deze zangeres van beschaving en intelligentie bezit de Opera thans een kunstenaar te meer, die weet wat stemcultuur is en eischt en daar bewust (veelal met schoon resultaat) naar streeft.

Na wat welgemeende adviezen sluit De Wal zijn beschrijving van zang en spel van Julie de Stuers af met de woorden:

Dit debuut heeft me zeer geïnteresseerd en is al een gedeeltelijk bereiken, in elk geval krachtige belofte. De zangeres late de stem vrij stralen en make alles niet te donker, goed gemengd aan den hellen kant. Deze Italiaansche muziek, geweldig gehandicapt door de vertaling (en hoe!) vraagt kleur en naarbuitenwerking.

*Van links naar rechts:
Julie de Stuers,
Alexander Kirchner
(hier in de rol als
Erik in Der vliegende
Holländer), Greta
Santhagens-Manders
en Emile van Bosch*

Dan bespreekt De Wal de andere artiesten en zorgt voor een daverende verrassing: in tegenstelling tot Couperus vindt hij alle artiesten minder goed dan Amneris, minder goed dus dan de Haagse Julie de Stuers. 'De overige Egyptenaren etc. zijn hier reeds "verslagen".' Kirchner-Radames heeft 'lang niet de illusie van den jongen, vurigen held, nog veel minder die van smeeigen, glanzenden Italiaanschen tenor' gegeven; Aïda-mevr. Santhagens-Manders speelde een 'rol van grootsche allure' die echter boven haar kracht lag. Bovendien is haar stemcultuur niet vooruitgegaan; Amonasro-Emile van Bosch heeft wel 'stemweelde', maar deze is ongepolijst; er zou veel meer van te maken zijn. Ramfis-Henri Bloemgarten was wel grappig gegrimmeerd, maar was verder maar 'zoo zoo' en de Egyptische koning-Martin van Reen had 'geen majesteit'. Over de regie is De Wal wel positief ('Goede regie, met stemmige mise-en-scène.') maar de 'Balletjes poover. Orkest vast en dramatisch knap, doch vrij oppervlakkig geleid. Naar samenstelling niet kwaad van klank, maar Verdi..... o hé, dat is wel heel wat anders. Priesters blank van gewaad, maar niet van onschuld tegen Verdi's heiligen geest. Een ideaal uitvoering van deze muziekdramatische heerlijkheid, zou ik het in dit land nog beleven?' Bloemen, zo deelt De Wal ons tot slot mee, zijn er voor Amneris en Aïda. (Dus blijkbaar niet voor de gast Kirchner!)

Al met al kennen we nu de complete cast van de voorstelling die Couperus op 22 januari 1923 gezien heeft:

- Radames: Alexander Kirchner, tenor (1876-1948)
- Aïda : Greta Santhagens-Manders, sopraan (1891-1976)
- Amneris: Julie de Stuers, mezzosopraan (1892-1981)
- Amonasro: Emile van Bosch, bariton (1886-1940)
- Ramfis: Henri Bloemgarten, bas
- De koning van Egypte: Martin van Reen, bas

Het ballet wordt verzorgd door de dans- en balletgroep onder leiding van Elsa Dankmeyer, die in deze jaren herhaaldelijk in *Het Vaderland* geprezen wordt. De opvoering staat onder leiding van Albert van Raalte (1890-1952), de man die na de Tweede Wereldoorlog het Radio Filharmonisch Orkest heeft opgericht, of van Ben Geijssel, van wie ik alleen heb kunnen achterhalen dat hij muziek geschreven heeft voor de film *Amerikaansche meisjes* met onder meer Louis Davids.

Het zal nu duidelijk zijn, waarom Couperus aanvankelijk, een beetje pesterig, praat over 'onze Internationale, Nationale Opera': het grootste deel van de zangers zingt in het Nederlands, maar Alexander Kirchner zingt in het Duits, zoals in de andere voorstellingen de Fin Heinz Arensen in het Italiaans zingt. Dat is natuurlijk een rare manier van doen. Bovendien is Emile van Bosch een Belg, die in de Eerste Wereldoorlog naar Nederland gevlucht is. Uit Couperus' verslag zouden we kunnen concluderen dat Amneris-Julie de Stuers in het Frans gezongen heeft; hij schrijft immers: 'En zelfs die prachtige kreet van Amn ris: "Ah, viens, toi que j'adore!" troostte mij niet' (p.576). Maar uit de recensie van De Wal blijkt duidelijk dat zij in het Nederlands gezongen heeft. De Franse woorden zijn dus van Couperus zelf! Blijkbaar kent hij *Aida* vooral in de Franse uitvoering, wat ook moge blijken uit zijn spelling van C leste Aida en Amn ris, met accent d'aigu. In het Italiaans is *celeste* zonder accent en de naam van de Egyptische prinses is Amneris, ook zonder accent d'aigu.

De uitvoeringen die hij vroeger gezien zegt te hebben, met Laville-Ferminet, Paul Lh rie en David Devries, zijn destijds gegeven door het Th atre Royal Fran ais de la Haye, door de Franse Opera dus, in de Koninklijke Schouwburg. De zangeres en zangers die hij noemt zijn trouwens voor die tijd topkunstenaars. Paul Lh rie (1844-1937) bijvoorbeeld was de tenor die als eerste Don Jos  zong in *Carmen* van Bizet, en David Devries (1881-1936) is als tenor in deze tijd al niet minder beroemd. Couperus heeft werkelijk de heel grote zangers van zijn tijd in de Haagse Schouwburg zien optreden. Er is een opvoering op 23 januari 1879 geweest waarin Paul Lh rie als Radames en madame Laville-Ferminet als *Aida* optraden, maar daarin ontbrak David Devries. Waarschijnlijk heeft hij deze in een latere opvoering gezien.

Frappant is natuurlijk ook zijn opmerking dat hij 'de prachtige kreet van Amn ris' honderd maal 'met veel meer hartstochtsverlangen en zinnenweelde' heeft horen galmen. Honderd maal! Laten we even aannemen dat dit overdreven is en dat Couperus *Aida* niet vaker dan 25 keer heeft gezien, een kwart dus van wat hij beweert. Wie van ons kan hem dat nazeggen? We moeten ons realiseren dat Couperus opera's alleen maar kan kennen van live-opvoeringen, niet van de radio (dat medium was nog in een experimenteel stadium) en al helemaal niet van de televisie. Grammofoonplaten waren er wel, maar voor zover ik weet, is het woord 'grammofoonplaat' nooit uit zijn pen gekomen. Piano-uittrekels, bedoeld om populaire aria's in de huiskamer te zingen, zal Couperus wel gehad hebben, maar die kocht men in de regel pas als men door een live-opvoering enthousiast was geworden.

Lichtvoetige versus ernstige muziek

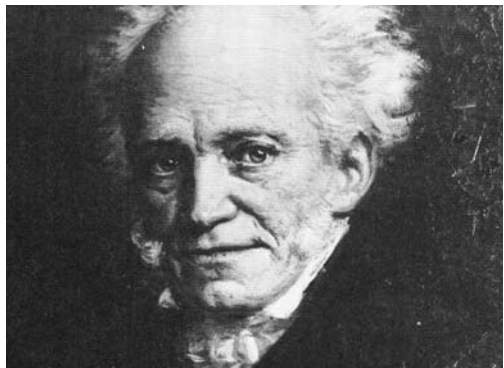
De tegenstelling tussen operamuziek en ernstige muziek, muziek die de mens voert naar de 'hoogste toppen der muzikale emoties' (p.577), in Couperus' eerste 'Intieme impressie' vertegenwoordigd door de muziek van Mahler – die tegenstelling vinden we vaker in het werk van Couperus. In *Eline Vere* wijst haar 'ouden brompot van een muziekmeester', Roberts genaamd, Eline op de 'rijkere diepte van Wagner', maar Eline

vindt Bellini, Donizetti en Verdi juist 'elegant en melodieus, muziek als geschreven voor haar kristallen sopraan.' Roberts doet die componisten af als 'kinderachtig met hun huppelende, lichte wijsjes'.⁶ In de Tuin van het Heden zingt Prins Eros voor Psyche bij de lier de sproken van weleer en zingen de leeuwerik en de nachtegaal. 'Dat is klassieke muziek!' meent de Sater, die zelf fluit en danst op walsjes en trippelmuziek.⁷ Diezelfde fauneske fluitmuziek vinden we in *Aan den weg der vreugde*, nu vertolkt door Aldo Ardo, wiens oren 'spitsten als die van een faun'.⁸ Zijn tegenspeelster, de noordelijke Emilie, praat met hem over muziek en denkt daarbij aan Wagner en Puccini, vertegenwoordigers van de ernstige muziek.⁹

Wagner vertegenwoordigt ook op andere plaatsen in Couperus' oeuvre de ernstige muziek, de muziek die volkomen 'rein' is. In het tweede deel van *Het Heilige Weten* filosofeert Paul Van Lowe over de muziek. 'Het enige, dat ik als reinheid heb gevonden in de wereld, het eenige, dat is muziek! O, wat is muziek rein...'¹⁰ Schilderen, beeldhouwen en literatuur zijn alle vies en smerig, 'maar muziek... dat is klank, dat is reinheid, dat is niets dan platonisme...',¹¹ verzucht hij, om het vervolgens met de meid aan de stok te krijgen, die meent dat ook haar keuken heel rein is, want zegt zij 'Met schrobben kom je een heel eind ver, meneer. Alles goed onderhouden'.¹² Na inspectie van de pannen in de keuken moet Paul toegeven: 'Nu, we KUNNEN er van middag ons maal wel uit hebben...', maar haast zich hieraan toe te voegen: 'Maar kinderen, muziek, muziek, is de eenige reinheid van de wereld!' Hij zet zich achter de piano en speelt dan Wotans 'Afscheid' en daarna de 'Feuerzauber', het einde van Wagners opera *Die Walküre*.

Met deze botsing tussen Paul en de keukenmeid zijn we middenin de negentiende-eeuwse discussie beland welke kunst de hoogste kunst is. Het is vooral Arthur Schopenhauer geweest die de muziek aanwees als de hoogste vorm van kunst, en wel omdat zij materieloos is. Net als Plato ziet Schopenhauer onze wereld als een dualistische wereld, een wereld van de geest en een wereld van de materie, maar hij voegt er nog een derde instantie aan toe en die noemt hij de Wil. Deze Wil is de grote drijfveer van het universum. Ook in de mens is de Wil aanwezig. Voortdurend worden we door deze Wil voortgedreven en als we iets bereikt hebben wat we graag willen, dan willen we weer iets anders. Dit willen is de bron van ons lijden. Maar zie: de kunst, en dan vooral de muziek, kan de mens uit zijn lijden verlossen. Door intensief naar muziek te luisteren, kunnen we de Wil als het ware stilzetten. En Schopenhauer gaat nog verder: de muziek is de weergave van de Wil.

In zijn *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* volgt Friedrich Nietzsche deze zienswijze van Schopenhauer bijna kritiekloos. En hij is niet de enige, want Richard Wagner, die in de periode dat hij *Die Geburt* schreef door Nietzsche geadoreerd werd, had eenzelfde bewondering voor Schopenhauer. Hoewel hij in *Die Geburt der Tragödie* muziek als kunst nadrukkelijk met de Griekse kunstgod Dionysos associeert, kent Nietzsche bepaalde muziek ook aan diens rivaal Apollo toe. Welke muziek nu precies dionysisch genoemd moet worden en welke apollonisch, is in Nietzsches betoog niet heel duidelijk, maar in ieder geval zou hij in die tijd Wagners muziek dionysisch genoemd hebben. Later, toen zijn adoratie voor Wagner tot een einde gekomen was, begon hij heel andere muziek

Portret van Arthur Schopenhauer uit 1885 door J. Luntenschütz

dionysisch te noemen, bijvoorbeeld Bizets *Carmen*, een zuidelijke opera waarin hartstocht en erotiek door sprankelende muziek, je zou bijna zeggen: door huppelende wijsjes, begeleid worden. Als we die levenslustige muziek dionysisch mogen noemen, dan ligt het voor de hand om de zware, ernstige muziek van Wagner, Puccini en Mahler apollinisch te noemen.

Hoe dan ook, Couperus' tegenstelling Italiaanse operamuziek versus muziek die de menselijke ziel voert 'naar de hoogste toppen der muzikale emoties', fauneske muziek versus klassieke muziek, muziek van Prins Bacchus versus de muziek van Prins Eros, dionysische muziek versus apollinische muziek, die tegenstelling is sinds Nietzsches *Geburt der Tragödie* zo algemeen geworden, dat het ons niet verbaast haar in het werk van onze grote Haagse romancier terug te vinden. ♣

Deze tekst is een enigszins aangepaste versie van de lezing die Maarten Klein gaf op 22 april 2007 in de Waalse Kerk in Den Haag. Na afloop van de lezing kreeg de spreker de Couperus-penning 2007 uitgereikt (zie ook elders in dit nummer). Enkele muziekfragmenten die Klein tijdens zijn lezing liet horen, zullen binnenkort ook te beluisteren zijn op www.louiscouperus.nl.

Noten

1. Paginanummering hier en in het vervolg verwijzen naar Louis Couperus, 'Intieme impressies I'. In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49.
2. Caroline de Westenholz (samenst.), 'De oceaan van muziek is voorbij gegolfd...' *Muziek in het leven van Louis Couperus*. Den Haag, 2004, p.65.
3. *Het Vaderland* 1922, 17 september, ochtendblad.
4. *Het Vaderland* 1922, 2 oktober, avondblad D.
5. *Het Vaderland* 1923, 19 januari, avondblad B.
6. Louis Couperus, *Elíne Vere*. *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 3, p.108.
7. Louis Couperus, *Psyche*. *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 14, p.55.
8. Louis Couperus, *Aan den weg der vreugde*. *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 26, p.23.
9. Zie Louis Couperus, *Aan den weg der vreugde*, p.24.
10. Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen*. Deel 4: *Het heilige weten*. *Volledige Werken Louis Couperus*, deel 20, p.2.
11. *Idem*, p.3.
12. *Idem*, p.4.

De verlamme zomer van 1900

In augustus verschijnt de debuutroman *Mevrouw Couperus* van Sophie Zijlstra. Hoofdfiguur is Elisabeth Couperus-Baud, die in de zomer van 1900 een lichamelijke en geestelijke inzinking krijgt. Met behulp van een arts bezint ze zich op haar leven, zowel op de tijd voor haar huwelijk als op haar bestaan met Louis Couperus.

Door Rémon van Gemeren

De weg naar het schrijverschap van Sophie Zijlstra (40) heeft iets weg van een slingerend pad. Ze studeerde Chinese taal en cultuur in Leiden, was vervolgens reisleidster in oostelijk Azië, bijstandsbambenaar en merkengemachtigde voor ze zich wijdde aan het schrijven van proza. Ze volgde een schrijfcursus en won in 2002 de eenmalig uitgereikte Annie M.G. Schmidt-verhalenprijs. Daarna publiceerde Zijlstra enkele columns in tijdschriften.

In december 2004 besloot zij een roman te schrijven over het echtpaar Couperus tijdens hun verblijf van een klein jaar (eind maart 1899 tot begin maart 1900) in Nederlands-Indië. Een eenduidige verklaring voor dat besluit kan Zijlstra niet geven. Wat zeker eraan heeft bijgedragen is dat ze, al van jongs af aan, een liefhebber is geweest van het werk van Couperus, en dan met name van de realistische romans, in de eerste plaats *De boeken der kleine zielen*, maar ook *Van oude mensen...* en *De stille kracht*. Ze bewondert de verfijnde structuur van deze romans, de sterke psychologie, en ook het trage tempo, het de-tijd-nemen door de auteur. Dit laatste ziet ze als een mogelijke reden van de geringe belangstelling voor Couperus van sommige mensen, met name jongeren.

Handschriften

Ook haar keuze voor Nederlands-Indië kan Zijlstra niet volledig verhelderen. 'De beste verklaring is misschien wel dat ik hou van Indische literatuur, zoals het werk van Maria Dermoût en P.A. Daum. Maar hoe de band met Indië zelf ontstaan is, weet ik niet. Er is geen familieband met het land. Wel kom ik uit Den Haag en ging ik vroeger met mijn moeder, die ook in Indië geïnteresseerd is, naar de Pasar Malam.' Het werk van Couperus zal haar affiniteit met Nederlands-Indië hebben versterkt, en dan met name *De stille kracht*. 'Het mooiste aan die roman vind ik dat hij aangeeft wat er onderhuids in Indië aan de hand was, en eigenlijk ook wat er in iedere samenleving omgaat. Strijd tussen macht en verzet is er overal.'

Er is niet veel bekend over de tijd rond 1900, toen het echtpaar Couperus in Nederlands-Indië verbleef. Zijlstra begon haar onderzoek in het Letterkundig Museum met het lezen van brieven. 'Ik wilde de handschriften zelf in handen hebben, een heel andere ervaring dan het lezen van de brieven op de DBNL [Digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren, zie www.dbnl.org, RvG]. Ik had geen idee waar ik heen wilde, ik zou wel zien wat er bovenkwam. Dat ging heel vrij en associatief. Of mensen verhalen zoeken of andersom, dat is me niet duidelijk, maar het vinden van het verhaal ging bij mij als vanzelf. Dat moet wel, want anders raak je in paniek door de chaos waarin je tijdens zo'n onderzoek terecht komt. Ik had voortdurend het vertrouwen dat ik ergens zou uitkomen.'

Dat was dus bij de zomer van 1900, als het echtpaar terugkomt uit Indië en naar Nice gaat. Ze hebben allebei last van malaria, terwijl Couperus probeert *De stille kracht* af te schrijven. Dan gaan ze uiteindelijk terug naar Den Haag. Daar wordt Elisabeth erg ziek. Toen ik daar was beland, had ik op de een of andere manier het gevoel dat dát het beginpunt van mijn verhaal kon zijn. In die zomer van 1900 ligt weliswaar het zwaartepunt van de roman, maar dat jaar in Indië is daar wel heel nauw bij betrokken. In die zin is het ook een boek geworden over dat jaar.'

Inzinking

De roman, vanuit het perspectief van Elisabeth geschreven, begint op het moment dat zij verlamd raakt en helemaal niet meer kan lopen. Ze is dan bezig *De stille kracht* over te schrijven, maar dat lukt niet meer, fysiek niet. Couperus gaat het dan zelf doen. Elisabeth lijkt ook verlamd in die zin dat ze niet weet hoe met haar leven verder te gaan. Het lichamenlijk nietsdoen waartoe ze dan gedwongen is, leent zich goed voor reflectie. 'Als iemand erg ziek wordt, maakt hij een heftige periode door, waarin voor de zieke zelf veel duidelijk wordt. Ik had het idee dat dit voor Elisabeth tijdens die ziekte sterk gold, dat het voor haar een cruciaal moment in haar leven was.'

'Het lijkt in de mode om in romans over een klein stukje van een leven te schrijven en niet over een veel langere tijd of meerdere periodes. Dit kan voorkomen dat het verhaal saai of langdradig wordt. Een klein stukje is veelzeggend, het weerspiegelt zo ongeveer het hele leven van een personage. Eerst had ik het plan over verschillende fasen in Elisabeths leven te schrijven, maar ten slotte heb ook ik ervoor gekozen om mij op een korte periode in haar leven te richten.'

'In die periode heeft zij, zo vermoed ik, opnieuw moeten kiezen en besluiten of ze haar huwelijk wilde voortzetten en ze de rol die ze speelde wilde en kon vervullen. Ik ontdekte een zekere onrust en onvrede in haar brieven. Elisabeth bezocht in die tijd dokter Bende voor suggestie en hypnose. Ik ben geen psycholoog, maar het lijkt me dat haar lichaam een signaal gaf dat ze niet op dezelfde manier met haar leven verder kon. Ze zag in dat ze bij zichzelf te rade moest gaan. Dat vond ik interessant, want er moet zich vóór dat besef van alles hebben afgespeeld. Dit leidde tot haar inzinking in de zomer van 1900 en de beslissing die ze uiteindelijk nam. Zij is het waard dat iemand daar eens over schrijft.'

In de gesprekken met dokter Bende komen tal van dingen uit Elisabeths verre en nabije verleden naar boven. Zijstra denkt dat ze toen serieus overwogen heeft bij Couperus weg te gaan. 'In *Van oude mensen...* vind je daar ook een aanwijzing voor. Elly vertrekt naar Rusland om als verpleegster te gaan werken. Misschien overwoog Elisabeth in werkelijkheid om in Den Haag te blijven, bijvoorbeeld om als gouvernante aan de slag te gaan. Veel mogelijkheden waren er niet voor alleenstaande vrouwen.'

Ondergeschikte rol

Het hele verhaal speelt zich in Den Haag af, hoewel Zijstra verschillende periodes uit Elisabeths jeugd beschrijft, vooral de tijd tot haar zestiende jaar in Nederlands-Indië, die door het verhaal heen gevlochten zijn. Ze moet volgens Zijstra een erg moeilijke jeugd hebben gehad. Van de zes kinderen die haar ouders kregen, stierven er drie jong, en haar vader overleed op betrekkelijk jonge leeftijd. Hij had bovendien een nogal wisselende carrière, waardoor het gezin vaak moest verhuizen binnen de kolonie. Elisabeth heeft ook nog een tijd bij haar grootvader in Batavia gewoond. Op haar

Sophie Zijlstra

zestiende ging ze naar Den Haag, waar ze bij haar grootouders woonde, die ook al op leeftijd waren.

'Duidelijk aanwijsbare problemen in haar jeugd heb ik niet aangetroffen, maar ik denk wel dat zij als oudste kind de meeste tegenslagen moest opvangen en dat ze niet veel aandacht heeft gekregen. Haar jeugd zie ik in zoverre in haar latere leven terugkomen, en dus ook in de tijd die in mijn roman centraal staat, dat ze moeite heeft om een rol te spelen in haar eigen leven. Als meisje heeft Elisabeth in zekere zin ook altijd een ondergeschikte rol gespeeld, omdat ze weinig vrijheid had. Het meeste overkwam haar en daar had ze zich maar naar te schikken. In haar huwelijk met Couperus vervulde ze ook een ondergeschikte rol. Ze schreef zelf ook, publiceerde zelfs iets, maar alleen op voorspraak van haar man. Ze schijnt erg intelligent te zijn geweest, misschien had ze daarom meer geweld voor zichzelf. Hoe dan ook was dat voor haar niet mogelijk. Ze was slechts "de vrouw van". De roman gaat niet over haar alleen, maar ook over haar huwelijk. Dit bepaalde haar identiteit.'

Huwelijk

Zijlstra meent na het lezen van talrijke brieven dat het huwelijk niet alleen ontstond doordat er van Elisabeth verwacht werd dat ze trouwde. Na het overlijden van haar grootvader, aan wie Elisabeth erg gehecht was, zou ze met haar grootmoeder naar Baarn verhuizen. Dat benauwde haar. Toen ze bij de begrafenis Couperus weer ontmoette, heeft ze in hem mogelijk een uitvlucht gezien. Bij haar grootmoeder had ze weinig perspectief, zat ze opgesloten. 'Ze schreef dat ze rustig, achteraf in Baarn zou gaan wonen. Alleen de woorden klinken mij al benauwend in de oren. Ik sluit niet uit dat Elisabeth romantische gevoelens heeft gehad ten aanzien van het huwelijk. Ze was nog erg jong toen ze trouwde. Ik denk dat ze veel van Couperus gehouden heeft, maar veel

te kort gekomen is. In elk geval heeft ze te weinig aandacht van haar man gehad. Of hij ook minder van haar gehouden heeft, kan ik moeilijk zeggen. Dat blijft een interpretatie. Toch denk ik dat het huwelijk in het algemeen voor haar meer betekend heeft dan voor Couperus. Dat ze geen kinderen kregen en geen vaste woonplaats hadden, zal haar waarschijnlijk meer teleurgesteld hebben dan hem. Dat ze vrijwel aanhoudend in geldnood zaten, baarde haar zorgen. Wellicht verlangde Elisabeth naar een ander leven, al denk ik dat ze dit, ook gezien de tijd waarin ze leefde en de beperkte mogelijkheden die er toen voor vrouwen waren, niet concreet voor zich heeft gezien, maar wel dat ze het er moeilijk mee gehad heeft. Ze vertaalde wel, maar er werd tevens van haar verwacht dat ze de boeken van Couperus in het net overschreef. Hij schreef nogal veel, dus aan zelf schrijven kwam ze weinig toe. Ik zie mijn roman dan ook als een beeld van een vrouw in die tijd.'

Heeft Elisabeth zich volgens Zijlstra niet concreet voorgesteld hoe ze een leven buiten Couperus zou inrichten, ook hoe ze haar leven binnen het huwelijk zou willen veranderen lijkt haar niet helder te zijn geweest. Zijlstra heeft daar een visie op ontwikkeld: 'Wat in mijn roman naar voren komt, is dat Elisabeth, naar aanleiding van de totstandkoming van *Eline Vere*, andere illusies had over het huwelijk. Ze wilde het meer als een samenwerking beschouwen. Dat is bij haar en Couperus echter nooit zo geweest. In *Van oude mensen...* staat een scène tussen Lot en Elly waarin hij dat verwoordt. Elisabeth had het gevoel dat ze samen mensen zouden scheppen, niet van vlees en bloed, maar op papier. Zo intens zag zij de samenwerking, maar Couperus was daar, net als Lot, niet toe in staat.'

Feit en fictie

Tweeënhalf jaar heeft Zijlstra over het schrijven van de roman gedaan. Aan uitgeverij Contact, waarmee ze reeds contact had, stuurde ze het verhaal in afzonderlijke delen. In november 2006 kreeg ze het bericht dat de roman zou worden uitgegeven. Het publiceren van een roman op zichzelf boezemt haar wel enige angst in. 'Als je schrijft, is het verhaal helemaal van jezelf. Nu moet ik het loslaten.' Maar bang voor reacties van Couperus-liefhebbers of mensen die sceptisch zijn over laten optreden van een beroemd persoon als personage is Zijlstra niet. 'Ik realiseer me dat het veel teweeg kan brengen een grote schrijver als Couperus als romanpersonage op te voeren. Niettemin voelde ik de vrijheid over hem te schrijven zoals ik dat wilde, hoewel ik me aan de belangrijkste historische feiten gehouden heb. Minder belangrijke feiten heb ik waar nodig aangepast. Het is tenslotte fictie. Sommige onjuiste feiten heb ik gecorrigeerd. Daarnaast sta ik achter het beeld dat ik van Elisabeth heb gegeven. Ik vind dat ze er in de Couperus-literatuur vaak bekaaid vanaf komt, dat ze wordt neergezet als iemand die zich uit liefde opofferde, of als iemand die het allemaal wel best vond. Naar mijn idee heeft ze, zeker in die zomer van 1900, een enorme strijd geleverd.'

Zijlstra was al begonnen met het schrijven van haar tweede roman – een heel ander verhaal, spelend in de tegenwoordige tijd en met een mannelijke hoofdpersoon – maar door de publicatie van *Mevrouw Couperus* ligt dat stil. Naast het schrijven is zij actief als lid van de Medisch-ethische Toetsingscommissie van het Erasmus MC in Rotterdam, de stad waar ze met haar gezin woont. Op het ogenblik doet ze tevens onderzoek voor een wetenschappelijk, biografisch gericht artikel over het kleine jaar dat het echtpaar Couperus in Nederlands-Indië doorbracht. Die tijd, voor Elisabeth waarschijnlijk minstens zo belangrijk als voor de grote auteur, heeft Zijlstra zó intensief beziggehouden dat ze het onderwerp nog niet heeft losgelaten. 📖

Het wordt licht. Langzaam komt de kamer tot leven. De meubels krijgen vorm en plaats. Donker: het bed, het bureau en de kast. Licht: de leegte daartussen. Zo licht is de leegte, ik verdraag hem haast niet. Dan liever donker, zwart, vol, dicht, maar niets is helemaal niets. Het is nog koel, gelukkig. Welke dag is het? Zou ik helemaal niet geslapen hebben? Gek, dat ik dat niet meer weet. Ik begrijp niet goed wat ik hier doe, ik kom hier anders nooit. Ik moet weten hoe het ermee staat. Dat is zeker.

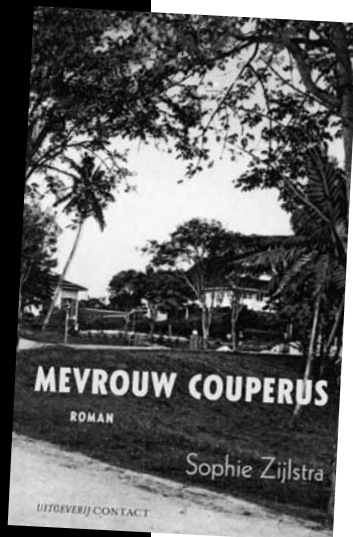
Ik weet niets. Ik probeer de liefde te begrijpen, probeer mijn gevoelens voor deze man te analyseren, er is haat, maar dat is ook liefde, er is afgunst, er is woede en er is altijd liefde. Ik voel dat allemaal en nog veel meer. Ik heb geweten wat hij voelde voor mij. Of ik heb gedacht dat ik het wist. Wij zijn zielsverwanten. Geen passie, maar liefde, zuivere, geestelijke liefde. Hoe lang zal ik nog op hem wachten? Klinken daar voetstappen in het trappenhuis? Hoor ik de deur opengaan? Nee, nee, toch niet.

Dit is de openingscène uit *Mevrouw Couperus* van Sophie Zijlstra. Uitgeverij Contact heeft ons een aantal door de auteur gesigeneerde exemplaren beschikbaar gesteld.

De eerste vijftien donateurs van het Louis Couperus Genootschap die een nieuwe donateur aanbrengen, krijgen als dank een gesigeneerd exemplaar van *Mevrouw Couperus* cadeau. Kent u iemand die Couperus en het Genootschap een warm hart toedraagt, maar nog geen donateur is? Reageer dan snel!

Stuur een briefje met de naam en adresgegevens van uzelf én de nieuwe donateur naar postbus 11637, 2502 AP Den Haag, of stuur een e-mail naar donateur@louiscouperus.nl. De nieuwe donateur krijgt vervolgens een acceptgiroformulier toegestuurd. Na betaling en na verschijning van de roman (in augustus) wordt het geschenk naar de aanbrengrer verzonden.

Het donateurschap van het Louis Couperus Genootschap kost € 22,70 per jaar (studenten krijgen € 2,25 korting, na overleg van een kopie van hun collegekaart). Donateurs zijn automatisch 'Amice' van het Louis Couperus Museum, ontvangen tweemaal per jaar het tijdschrift *Arabesken. Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap* en krijgen korting op alle activiteiten.

‘Dat drong, drong op elkaâr...’

We zijn in Rome, in de tijd van de beruchte, decadent geachte keizer Domitianus, rond 90 na Christus. Voor de troupe van Lavinius Gabinius is het hoogconjunctuur, want de keizer en zijn entourage houden van komedie. De hoofdrol is weggelegd voor de jonge spelertjes Cecilius en Cecilianus en onder de talloze personages die optreden zijn de bekende schrijvers Tacitus, Quintilianus, Plinius, Martialis en Suetonius mensen van vlees en bloed geworden. Couperus is in de huid van zijn personen en van de stad Rome gekropen en heeft nu geen smetvrees of angst voor akelige en onpure types. Het regent ook vaak (wat we al kennen uit de Haagse romans!) en soms is het zelfs net zo ‘gezellig’ als in *Eline Vere*, *De kleine zielen*, *Van oude mensen...*

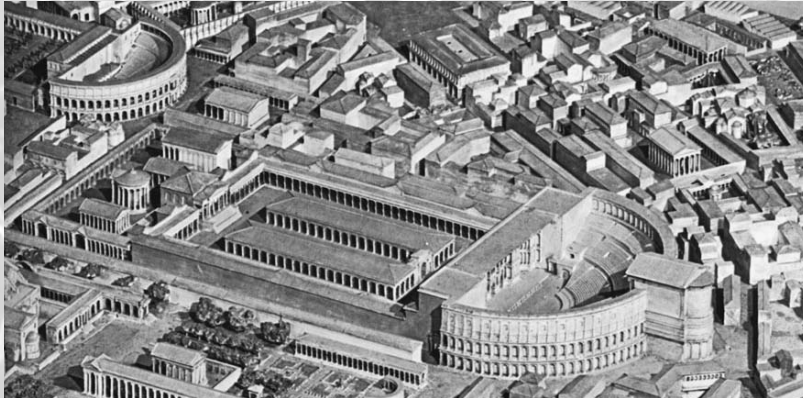
Of niet? Couperus presenteert de Romeinse metropool als een kokende ketel vol niet altijd goed op elkaar afgestemde ingrediënten. De dialogen zijn snel en geestig, en ook de beschrijvingen lopen als een trein. De auteur moet zich uitstekend hebben gedocumenteerd en toch is het boek niet *bookish* geworden, een bezwaar dat aan veel historische romans lijkt te kleven.

Het volgende fragment beschrijft het hooggeëerd publiek in het Theater van Pompeius op het Marsveld, in afwachting van de verrichtingen van onze acteurs. De eerste zin geeft eerder de indruk van de Haagse schouwburg of de Italiaansche opera waar ‘le monde’ zich laat zien. Lange, maar ritmische zinnen, pulserend door het bewust herhalen van dezelfde woorden, en toch rijk aan afwisseling.

Mijn keuze is niet zozeer ingegeven door mijn professionele achtergrond en belangstelling: historische romans over de klassieke oudheid zijn juist voor de kenner van de periode vaak ongenietbaar, omdat de auteurs menen alles te moeten uitleggen, soms zelfs in voetnoten. Couperus daarentegen is er in geslaagd het thema als de volstrekt logische keuze van een moderne auteur te laten schitteren. Ik vind dat Couperus er in dit werk het beste in slaagt de oudheid tot leven te wekken, terwijl ik *Antieke toerisme* en *De berg van licht* uitermate goede *second bests* in deze categorie zijn. Ze kunnen zonder problemen met de veel bekendere Haagse romans wedijveren en zouden steeds een nieuw lezerspubliek moeten kunnen aanboren. Maar gezien het kortetermijngeheugen van talloze Nederlanders zijn boeken van vóór 2006 al oude troep.

Eén anachronisme valt me op: Colosseum als de naam van het Amphitheatrum Flavium, die het complex pas in de middeleeuwen zou krijgen. Een ‘fout’ overigens in een andere passage is dat er tomaten op de markt te koop zijn. Ze zouden wel willen, die oude Romeinen.

Nu was het vol, vol, vol. Gezellig vol, en het was vól kennissen. De *gladiatoren* hadden dadelijk de bovenste ommegang in beslag genomen om de ruimte te hebben voor hunne breedschouderige gewichtigheden, want gewoonlijk plofte het publiek zoo gauw mogelijk neêr op de *cunei* achter de ridderbanken, om dichter bij het tooneel te zijn. Tal van soldaten verboederden zich daar met hen en troepen slaven zaten daar ook, om niet te dicht bij hun meesters te zitten en dus vrijer te zijn, lól te hebben, te gooien met schillen, te røpen... Hoogmoed was hier niet op zijn plaats:

Schaalmodel van
het theater van
Pompeius

tussen de *gladiatoren* – daar zat de beroemde Carpoфорus – en zaten Myrrhinus met Triumfus en Priscus met Verus en Colosserus ook – en de slaven verbroederden al wat mindere winkelstand was – toch òok ‘veracht beroep’: de vollersbaas had zijn gekrijte toga’s in den steek gelaten en zat er met àl zijn vollers en volsters; Austronius, de slavenkoopman, zat er met de ‘kostbare’ en de Daciërs, die hij nog niet verkocht had; hij vond het maar gemakkelijk al die koopwaar meê te nemen naar het Theater en trotsch welfde zijn buik en rondde zijn volle-maans-gezicht naast de ‘kostbare’, de Lydische en deed hij, of hij de man of de minnaar was van die mooie, Grieksche slavin, die, rijk gedost, zat aan zijn zij. Taurus zat niet ver van hem met zijn acht meiden – beter ze meê te nemen dan ze thuis op te sluiten: dan werden ze weêrspanning en braken den boel, en Pampus zat er met de zijne en die oude Galla met de hare: de heele Suburra drong er op elkaâr; zelfs de straatjongens hadden kans gezien... Dat drong, drong op elkaâr, met de dieven en beulen, de lijkendragers, de matrozen van Ostia en hunne meiden, de bedelende Gallen, die na het eerste morgenuur toch geen zaken meer deden met hunne godin en de nietswaardige naveltjes; en al het personeel van de Thermen en al de werklieden, die werkten aan de nog niet geheel voltooide Titusbaden en het Colosseum; dat drong op elkaâr met al de slaggers, de warmoeziers, de sneeuwverkoopers en ooftverkoopers van het Velabrum, terwijl de voornamere winkeliers van den Vicus Tuscus, en de wisselaars, Tryfo en de boekhandelaars van het Argiletum en de zijdeverkoopers en de juweliers zich liever een beetje bij elkander hielden, stand bij stand, in aangenaam samen zijn voor dien gehêelen dag, dat de Scenische Spelen duren zouden. ♣

Uit: *De komedianten, Volledige werken Louis Couperus*, deel 37, p.149-150.

Dit is het tiende deel in de serie ‘Het favoriete fragment van...’, waarin verschillende auteurs hun licht laten schijnen op de mooiste, ontroerendste of opmerkelijkste passage uit het werk van Louis Couperus.

Eric Moormann is classicus en hoogleraar Klassieke Archeologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij maakte met Jeanette Koch enthousiast deel uit van de leeskring Louis Couperus te Rome, die van 1993 tot 1997 bestaan heeft. Eric Moormann heeft talloze publicaties in binnen- en buitenland op zijn naam staan.

‘Maar als t zo druk loopt ga ik vallen...’

In *Verloren paradijzen* vertelt Frédéric Bastet over Couperus' vriendschap met twee dames, Elisabeth Boon Hartsinck-van Valkenburg (1845-1929) en haar dochter Marie, die hij in 1895 in het *Hôtel du Sud* te Rome ontmoet had.¹ Couperus correspondeerde met moeder en dochter van 1896 tot vlak voor zijn dood. De brieven bevinden zich in de onlangs openbaar geworden collectie *Sine Qua Non*, zodat nu eindelijk de originele documenten kunnen worden bestudeerd. Een aantal in Nice geschreven brieven werpt nieuw licht op het leven dat de auteur en zijn vrouw daar leidden in de eerste jaren van de twintigste eeuw.

Door Caroline de Westenholz

In de zomer van 1901 ging het echtpaar Couperus naar het plaatsje Berthemont in de Alpes Maritimes. We weten dit in eerste instantie uit Couperus' brieven aan zijn uitgever Veen, waarin hij aankondigt dat hij en zijn vrouw daar de maand augustus zullen doorbrengen.²

Het kuuroord Berthemont – oftewel Berthemont-les-Bains – kent een lange historie. Het ligt 57 kilometer ten noorden van Nice. De Romeinse thermen, waar het naar vernoemd is, zijn bekend vanaf het begin van onze jaartelling. De vrouw van keizer Galienus, Cornelia Salonina, kuurde er al in het jaar 261.³ In 1564 werden de thermen vernield door een aardbeving, maar zij werden gereconstrueerd door de vrouw van Emmanuele Philiberto van Savoya. In 1876 werden zij opnieuw verwoest en wederopgebouwd. Even boven de thermen werd eind negentiende eeuw het *Hôtel des Bains* gebouwd, dat nu nog bestaat, onder de naam *Hôtel des Thermes*. Berthemont dankt ook heden ten dage zijn faam aan het bestaan van de zwavelhoudende baden; het gehucht bestaat tegenwoordig uit drie huizen en een kapelletje. Het *Hôtel des Thermes* ligt 970 meter hoog op de berg Tor, even boven de thermen zelf, en ziet uit over de groen beboste vallei van de Espailart.

Aan het eind van de negentiende eeuw, na de derde constructie van het kuuroord, kende Berthemont een periode van ongekeerde bloei. Het was de tijd dat lijdens aan tuberculose naar Zuid-Frankrijk werden gestuurd, en er verschenen vele publicaties over de heilzame werking van de combinatie van berglucht en zwavelhoudende baden. Omstreeks 1900 waren er drie hotels in het plaatsje: *Hôtel des Bains*, *Hôtel de Berthemont* en *Hôtel Blanc*. Ook waren er gemeubileerde chalets te huur.⁴

De toverberg

De oprijlaan naar het *Hôtel des Thermes* – een veredeld zandpad – ziet er nog precies zo uit als honderd jaar geleden. Wie komt aanrijden ziet rechts van de weg een overdekt terras waar bad- en hotelgasten van een drankje of een maaltijd kunnen genieten. Het ruisen van het beekje diep in het dal is het enige geluid dat de stilte doorbreekt. Ook het hotel aan de andere kant lijkt niet veel veranderd.

Briefkaart met de Romeinse thermen in Berthemont-les-Bains omstreeks 1900. Met dank aan Office du Tourisme de Roquebillière

Op de snikhete julidag dat mijn echtgenoot en ik er inchecken – de lucht is zwanger van een naderende onweersbui – zijn er niet veel gasten. We arriveren omstreeks het middaguur, en nadat we onze bagage in de kamer hebben geïnstalleerd, zetten wij ons op het overdekt terras. We grijpen dankbaar naar de menukaart, die de eigenares van het hotel ons aanreikt.

Terwijl we zitten te eten komen we tot de ontdekking tot de schaarse gasten elkaar allemaal kennen. Het zijn merendeels ‘gens d’un certain age’, oftewel lieden op leeftijd, maar iedereen wordt, ook door het personeel, bij de voornaam genoemd. Als er telefoon blijkt te zijn voor één van de oudere dames geeft dit aanleiding tot grote hilariteit.

‘Nathalie!’ wordt er vanaf de overkant geroepen.

De aangesprokene hobbelt zo goed en zo kwaad als ze kan, steunend op haar stok, de weg over. De algemene vrolijkheid leidt onwillekeurig tot verbroedering. Nu horen wij er ook bij.

Mijn man en ik kijken elkaar even aan. We weten allebei precies waar de sfeer in dit afgelegen bergoord ons aan doet denken: de roman *De toverberg* van Thomas Mann.

Hoe kwam het echtpaar Couperus er toe om hun eerste zomer in Nice door te brengen in Berthemont-les-Bains, iets meer dan honderd jaar geleden? En is het van belang? De brieven aan de dames Boon Hartsinck geven nieuwe impulsen aan het onderzoek naar een relatief duistere periode in Couperus’ biografie.

Een dierbare vriendin

Op 8 oktober 1900 trokken Louis en Elisabeth Couperus in hun nieuwe appartement in de villa Jules in Nice. Aanvankelijk was het echtpaar natuurlijk druk doende om zich in te richten, maar drie weken later, op 29 oktober, nodigden zij Marie Boon Hartsinck uit om in januari en februari 1901 te komen logeren:

[Brief in envelop, geadresseerd aan:

Mad.lle Marie Boon Hartsinck

Badhôtel

Baarn Hollande.

Geen afzender. Poststempel: 29 Oktober 1900]

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice.
30.X.1900

Beste Marie,

Met heel veel liefs van Betty het volgende.

Als Mama in Januari de Deensche rijst en huize Boelen⁵ verlaat, doe ons dan toch het plezier en kom wat bij ons: wat de kosten van de reis aangaat, – als ik zoo brutaal mag zijn wat te rekenen – die haalt Mama er wel uit, want bij ons krijg je een bedje en een bordje eten gratis, en wij bedoelen natuurlijk niet je naar Nice te lokken om je na 10 dagen weêr te zeggen, over Januari en Februari, en als Mama die maanden nu haar duurste dochter kwijt is, zoû ik zeggen kan het reisje er wel van af...

Nederig excuus voor dit rekenen in Mama's beurs, maar wij wagen het maar, omdat wij het zoo gezellig zouden vinden als je kwam en het Carnaval meêmaakte.

Op het oogeblik is tante Taets van Amerongen⁶ bij ons... (...)

En nu, adio, veel liefs aan Mama en Zus, en geloof ons beiden.

Yours very truly

(Betty) en Louis.

Uit deze brief blijkt dat Marie Boon Hartsinck een wel zeer dierbare vriendin was; anders zou Couperus haar toch zeker niet voor maar liefst twee maanden te logeren vragen? Kunnen we daaruit tevens concluderen dat het echtpaar zich een beetje eenzaam voelde, en daarom een dergelijke uitnodiging deed uitgaan?

Nederlandse gasten

In een volgende brief van 6 april 1901 aan mevrouw Boon Hartsinck schrijft de romancier:

Het leven is hier erg rustig; ik werk veel en Toeti geniet van hare eigen dingen; erg mondain zijn wij niet, maar als we eens een lieve logée hebben, zullen we het wel weêr worden. Met ons beidjes zijn wij te lui ons erg te pousseren.

Mathilde Scheurleer is langen tijd in Nice geweest en was erg gezellig. Ook de Souliers uit Rome hebben wij hier gezien; zij, mooi als steeds; heel sympathieke menschen, wat ze ook van hen verteld hebben. Mevrouw von Müffling is overleden, weet U dat? Mevrouw Soulier schreef het ons. De Souliers hebben bij ons gedineerd en waren charmant.

Bepaald uitgaan doen we echter niet; ik werk er te veel voor, en bij Toeti is er ook niet het heilige vuur voor.

Mathilde Scheurleer was vermoedelijk de vrouw van Couperus' bankier.⁷ De Souliers uit Rome zijn tot nog toe helaas niet te traceren geweest.

Toch valt hier nog wel iets meer over te zeggen. Uit deze brief kunnen we opmaken dat mevrouw Soulier een mooie vrouw was, en het beide sympathieke mensen waren over wie echter 'iets verteld is'. Dit is een intrigerende mededeling. Tussen mei en juli 1901 was Couperus bezig met het schrijven van *Het late leven*, het tweede deel van *De boeken der kleine zielen*. Zou het mogelijk zijn dat er parallellen bestaan tussen de wandaden van

Constance van der Welcke en het gedrag van een mevrouw Soulier die in Rome woonde?
In het genoemde boek kunnen we lezen:

En verbeeldt je, zei Constance; wie ik daar in Nice, in het hôtel ontmoet heb...
naast wie ik gezeten heb aan de table-d'hôte... De d'Azigny's uit Rome... De eerste
mensen, die ik ontmoet, de d'Azigny's. Het is ongelooflijk... wat is de wereld klein,
klein, klein!

Hij ook herinnerde zich nu de d'Azigny's, de Fransche ambassadeur te Rome en zijn
vrouw... nu vijftien jaar geleden... (...)

Ik zag ze veel... [vervolgt Constance] en ik ben door hun introductie geweest op een
prachtig bal bij den duc de Rivoli... Ik vond het heerlijk...⁸

Later komen we nog te weten dat de d'Azigny's van adel zijn.⁹ In elk geval was de graaf
van Rivoli, wiens bal Constance van der Welcke bezocht, een bestaand personage.
Zijn paleis aan de Promenade des Anglais werd in datzelfde jaar 1901 voltooid en
ongetwijfeld werd dat gevierd met een bal.¹⁰

De in bovenstaande brief genoemde mevrouw von Müffling heette van zichzelf
oorspronkelijk Cornelia Elisabeth Wilhelmina Wesselman van Helmond, en was dus
kennelijk een Nederlandse. Zij was precies even oud als Couperus en trouwde in 1883
met luitenant-kolonel Otto Freiherr von Müffling. Ze overleed in Rome op 28 januari 1901,
zes dagen na koningin Victoria.¹¹

De bezoekers uit de Eeuwige Stad brachten de dood van mevrouw Von Müffling
kennelijk weer in Couperus' herinnering.

Fransen kennen

Aanvankelijk zag het echtpaar Couperus in hun nieuwe woonplaats Nice vermoedelijk
vooral gasten uit het vaderland. Eén van de eerste Fransen die het echtpaar
Couperus in Nice maakte, zo weten we uit de correspondentie met de dames Boon
Hartsinck, was hun huisarts. In de bovengeciteerde brief lezen we ook: 'Wij hebben een
wereldsch dokter, wiens vrouw litteraire matinee's geeft; Dr Malgat, kent U dien? Zij is
een allerliefste vrouw.'¹²

De literaire en muzikale salon van Madeleine Malgat, 'femme d'élite et de la
Muse', werd in alle kranten steeds weer opnieuw uitgebreid beschreven, in de meest
uiteenlopende superlatieven. De gastvrouw zelf was, behalve dichteres en schrijfster,
kennelijk ook dilettant-voordracht-kunstenaar; tussen de namen van alle artiesten die op
haar recepties optraden, komt ook steeds de hare voor. Er werden concerten gegeven en
er werd gezongen door zangeressen van de opera van Nice.¹³

Evenals in het Den Haag van Eline Vere werd er binnen de gegoede Franse families
van Nice van oudsher veel voorgedragen en gemusiceerd. In de negentiende eeuw
gebeurde dit vooral in de salons van de graaf De Cessole, die van de gebroeders Gautier
en die van Mme Rogers. In Couperus' dagen was de muzikale salon van mevrouw Malgat
beroemd.¹⁴ Het feit dat het echtpaar Couperus vanaf het begin van hun verblijf in Nice
werd uitgenodigd in de salon van de vrouw van hun 'wereldsche dokter' is van groter
belang dan tot nu toe is beseft.

Hotel Tarelli

De vraag hoe Louis en Elisabeth Couperus op het idee kwamen om de zomer van 1901
door te brengen in Berthemont is nu opeens makkelijk te beantwoorden. Hun huisarts,

dokter Malgat, was de schrijver van een aantal brochures over het kuuroord. In één daarvan vertelt hij:

Het hotel van Berthemont wordt sinds tien jaar geleid door Mijnheer Tarelli, wiens reputatie als manager onberispelijk is. Monsieur Tarelli, die tevens eigenaar is van het hotel Tarelli, rue de France 5, heeft alle gewenst comfort mee de bergen ingenomen. Het eten is er zonder meer uitstekend.¹⁵

Uit deze passage wordt duidelijk dat het echtpaar Couperus dus niet gelogeed heeft in het Hôtel des Bains – het huidige Hôtel des Thermes –, maar in het thans niet meer bestaande Hôtel de Berthemont, dat Couperus in zijn brieven aan zijn uitgever naar de eigenaar vernoemt. Het in de brochure van Malgat met name genoemde hotel Tarelli bevond zich namelijk in Nice, niet ver van de praktijk van dokter Malgat in de rue Masséna. Het was in het Belle Epoque gebruikelijk om tijdens 'het seizoen', dat wilde zeggen in de winter, een hotel in Nice te runnen, en in de warme zomermaanden eentje in de Alpes Maritimes om daar dezelfde welgestelde buitenlandse clientèle heen te lokken, die dan de hitte in de stad ontvluchtte.¹⁶

Malgat vermeldt in zijn brochure ook nog dat men per trein naar Vésubie kon reizen en daar op het station een koetsje kon huren om zich naar Berthemont te laten brengen. De hele reis duurde ongeveer tien uur.

In een hedendaagse publicatie over de toeristische attracties van de bergen achter Nice rond 1900 kunnen we bovendien lezen dat de zoon van de genoemde hoteleigenaar,

Briefkaart met de oprijiaan naar het Hôtel des Bains in Berthemont-les-Bains omstreeks 1900. Met dank aan Office du Tourisme de Roquebillière

Cinto Tarelli, één van de 'mondaine artiesten' was die optrad op de soirées van mevrouw Malgat, waar het echtpaar Couperus ook uitgenodigd werd.¹⁷ Cinto was violist, pianist en componist. Het is dus uiterst waarschijnlijk dat het echtpaar Couperus op de soirées van Madeleine Malgat op het idee gekomen is om naar Berthemont te gaan.

Mooie geestige vrouwen

Zo'n slordige honderd jaar geleden moet de sfeer in een hotel in dit kuuroord in de bergen heel anders zijn geweest dan nu. Aan Veen berichtte Couperus, na daar bijna een maand te zijn geweest, dat hij in Berthemont niet veel uitvoerde:

Berthemont
[28.VIII.01]

Amice,

Ja, nog steeds te Berthemont en een beetje lui om te werken. Ik beloof U echter, dat, zodra wij te Nice terug zijn (+ 1 Sept.) ik geregeld proeven en copie zal zenden; gij kunt rekenen dat ge half September alle copie eerste Boekt [sic] zult hebben ontvangen.

Op het oogeblik zijn er echter te veel afleidingen: mooie natuur en mooie geestige vrouwen... (...)¹⁸

Couperus heeft op deze vakantie in de Franse Alpen blijkbaar een aantal nieuwe kennissen opgedaan. Zoveel kunnen we tevens concluderen uit de volgende brief aan

*Diezelfde oprij-
laan anno 2006.
Foto: Caroline de
Westenholz*

Marie Boon Hartsinck, geschreven in de herfst van het jaar 1901. De feestelijke toon is ingegeven door het naderende huwelijk van Marie:¹⁹

[Brief in envelop, geadresseerd aan:
Mad.Ile Marie Boon Hartsinck
10 Wagenaarweg
La Haye
Hollande.
Geen afzender. Poststempel: 18 november 1901.]

Nice
Villa Jules
Avenue St. Maurice.
18.XI.I

Beste Marie,

Je begrijpt het zeker wel, niet waar, dat *ik* in plaats van Toeti maar de pen opneem – om je te antwoorden en je begrijpt vooral, dat het geen onhartelijkheid van haar is, maar ze heeft het zóo druk, de arme stakkerd en ze vroeg mij: toe, schrijf jij Marietje! En zoo zie je, zoo schrijf ik Marietje en uit naam van ons beiden wensch ik Marietje een hoorn des overvloeds vol gelukkige dingen toe, met den man, dien zij zich gekozen heeft.

(...)

Ons bevat het goed hier in Nice; ons appartement is een klein gezellig, gesoigneerd nestje; van den zomer op Berthemont (in de Alpes Maritimes) hebben wij een gezellig troepje kennissen gemaakt, zoodat na onze eerste stille winter van huiselijk plezier en veel werken... het nu een winter zal zijn, zoo *mondain* mogelijk.

Mooie geestige vrouwen, een gezellig troepje kennissen, een 'zo mondain mogelijke winter...' Het zijn intrigerende mededelingen. Wie zou Couperus hebben leren kennen, daar in de bergen boven Nice? Zou hij toen bijvoorbeeld al kennis hebben kunnen maken met de zusters d'Ulmès...?²⁰

De Archives Départementales des Alpes Maritimes bezitten helaas geen vreemdelingenlijsten meer uit Berthemont uit die periode.²¹ Het is dus onmogelijk om na te gaan wie hij daar precies kan hebben ontmoet.

Verkleedpartijen

In elk geval had Louis Couperus vanaf zijn verblijf in de bergen opeens een druk *social life*. In de bovengeciteerde brief vervolgt hij:

Arme Toetie, ze heeft het heusch erg, erg druk. Eerst onze winterinstallatie; een historie in Nice, die wanhopig is, omdat 's zomers, voor de motten, *alle* tapijten van den vloer gaan en... in October of November weêr gelegd moeten worden. Schoonmaak, waarbij de glans van een Hollandsche schoonmaak verdooft, want er is zoo veel stof in deze goddelijke stad, dat twee duchtige schoonmaken 's jaars eenvoudig onvermijdelijk zijn... Dan, arme Toetie, *vaguer aux soins de sa garderobe*, des courses à l'infini²² en ze is al in de laatte... van visites... die we ten achter zijn,... dan copieeren *al* de romans die haar man den een na den ander schrijft...

beklaag haar dus, Marie!

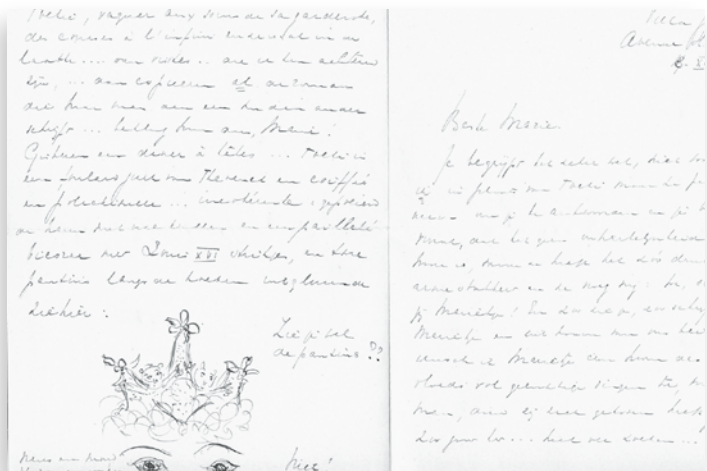
Gisteren een diner à têtes...²³ Toeti in een foulardjurk van Thevenet en coiffée en polichinelle... incohérente; gepoeierd de haren met veel krullen en un pailleté bicorné met Louis XVI strikjes, en twee pantins langs de hoeken uitglurende.²⁴

Om goed duidelijk te maken hoe beeldig 'Toeti' eruit zag maakt Couperus een tekeningetje in de marge van zijn brief:

Ziehier:

Zie je wel de pantins?
neus en mond verdwijnen
in het niet!

een mouche op één wang;
ze zag er aardig uit; son
mari en Mefisto...²⁵ Mond
scharlaken: wenkbrauwen
snorren en bakkebaarden,
alles scharlaken:
scharlaken Lavallière²⁶ en
scharlaken lokjes: verder
alles... zwart. Het was een
pic-nic diner: ieder bracht
een schotel meê: wij een
chique nougat vol ijs van Vogade...²⁷

Het is bekend dat Couperus dol was op verkleedpartijen,²⁸ hieraan kon hij in Nice kennelijk zijn hart ophalen. Het tart de verbeelding om ons voor te stellen hoe hij eruit moet hebben gezien als een rood met zwart beschilderde duivel.

Couperus vervolgt:

Het was heel gezellig, als het maar niet te druk wordt; 's morgens wijd ik mij altijd aan den arbeid, maar dan begint de mondaine dag. Veel thea's, Marie; herinner je je hoe jullie draven moesten in Rome...²⁹

(...)

Adieu, beste meid – mag ik je nog zoo wel noemen: je mama zal het wel goed vinden – heel veel liefs van Toetie, hartelijke groeten en wenschen aan mama en aan Zus van ons beidjes.

Bien à vous

Louis Couperus.

Cercle Artistique

Aan deze brief is een postscript toegevoegd – voor de helft dwars door de brief heen geschreven – in het handschrift van Elisabeth Couperus-Baud:

Bravo! Dat is een goed idee, ik kom je er even hartelijk voor omhelzen en ja alle mogelijke goeds toewenschen. [Bedoeld wordt het aanstaande huwelijk, CdW] Ik ben

blij [dat] je een neef hebt gekozen, en die ideale Rus maar heb laten schieten, ik zou 't griezelig vinden zoo'n onbekende Slav! Heusch met zoo 'n neef heb je groote kans een lieve man te krijgen, ik zeg t bij ondervinding, de mijne heeft zich tot nog toe goed gehouden in zijn qualiteit als heer gemaal, maar van avond laat hij me in de steek, verbeeld je hij is geinviteerd op een groot heeren diner, een 100 mannetjes bij elkaar, openingsdiner van de Cercle Artistique, maar als bloemetjes hebben ze er bij geinviteerd al de actrices van de Opéra. Wat een zeden toch! Lieve meid, breng je man niet naar Nice, want dan gaat hij ook dien weg op. Ik heb toen voorgesteld dat wij, verlaten echtgenooten, ook bij elkaar zouden dineeren en de acteurs inviteeren, zie je mij al zitten tusschen een bas dik en rond en een tenor, jong en smachtend? En nu heb ik nog wel beloofd op te blijven tot meneer thuis komt, hoe laat?

Deze informatie was te kostelijk om niet te worden opgevolgd.

De Cercle Artistique werd opgericht in oktober 1895 onder de titel Intime-Club naar het voorbeeld van het bekende Parijse Le Chat Noir, en werd al snel omgedoopt in Cercle Artistique of kortweg 'l'Artistique'.³⁰ Alle dertien leden waren onder de dertig en moesten hetzelfde doel hebben: zich actief interesseren voor een bepaalde artistieke discipline. De kring organiseerde besloten diners, aanvankelijk op woensdag, maar aangezien de opera ook op die dag voorstellingen gaf en de Artistique daar al spoedig een eigen loge bezat, werden de diners verschoven naar donderdag. De eerste president van de Cercle was de schrijver Alfred Mortier.³¹ Het devies van de Cercle was: 'Ars Imperat'. De vereniging had in 1900 omstreeks honderd leden, waaronder kunstenaars, dokters, advocaten, literatoren en journalisten. De bijeenkomsten hadden plaats in de villa Rosa aan de Boulevard Victor Hugo. Inmiddels waren er drie soorten diners: intieme, gewone en 'grootse' diners, bij welke laatste er dikwijls buitenlandse artiesten werden uitgenodigd, die in Nice optraden.³²

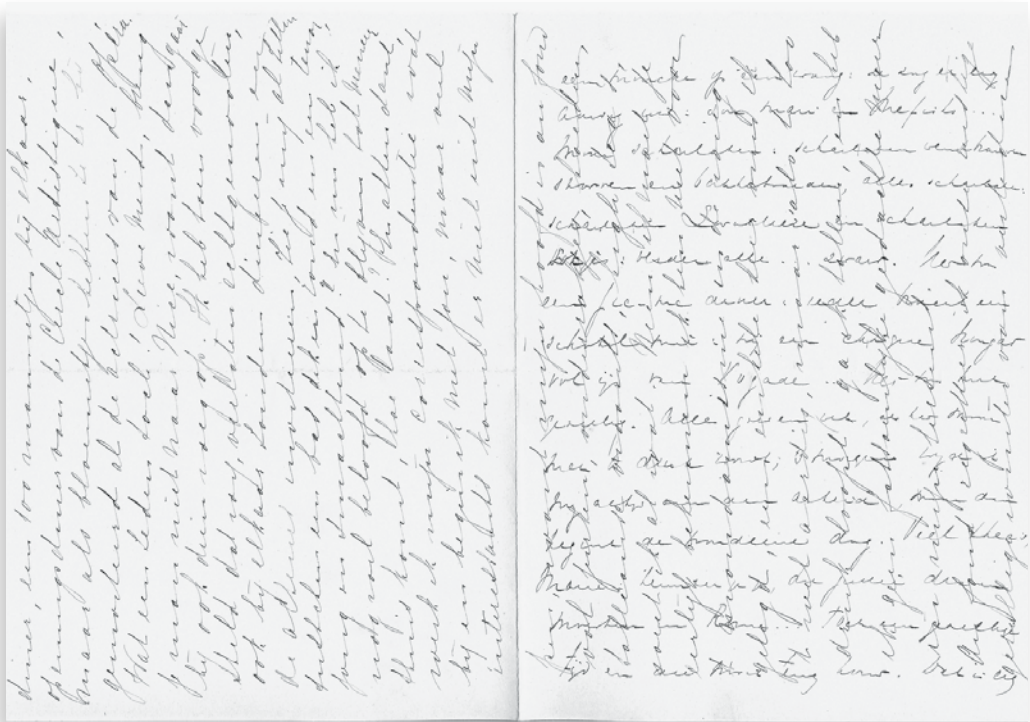
Het openingsdiner van de Cercle Artistique – wat wilde zeggen het openingsdiner voor het seizoen 1901-1902, want gedurende de zomer werden omstreeks 1900 alle activiteiten aan de Côte d'Azur gestaakt – had dus plaats op of omstreeks 18 november 1901. Enig spuurwerk in lokale kranten leverde het volgende verslag op in *La vie mondaine*:

In de Artistique.

De elegante club aan de Boulevard Victor Hugo, wier deuren slechts nu toegankelijk waren, vierde zaterdag 16 november de heropening met het eerste grote maandelijks diner van het seizoen. Voor deze gelegenheid heeft de 'vater'³³ van het huis (welbekend cliché) zich onderscheiden door de samenstelling van een delicaat en overvloedig menu.

Het is onnodig te zeggen dat een talrijk aantal aanwezigen zich verdrong in de Salons van de Club, die voor de gelegenheid in een eetzaal waren getransformeerd.³⁴

De maaltijden in de Cercle Artistique moeten zeker kunststukken zijn geweest. De *Petit Niçois* beschreef het menu dat de leden deze avond kregen voorgeschoteld als volgt: 'consommé printanier royal; côtelettes de turbot à la Joinville; pommes à l'Anglaise; contrefilet piqué Régence; aspic de foie gras truffé au Bellevue; petit pois à la française; perdreau en volière sur croustades; salade italienne; bombe glacée – pâtisserie; fromage – fruits; café – liqueurs' – één en ander uit de aard der zaak besprenkeld met voortreffelijke wijnen.³⁵

De bijeenkomst was klaarblijkelijk mede bedoeld om de voorzitters van de verschillende sportieve verenigingen in Nice te fêteren. Zo hoorden de president van de Club Nautique, die van de Vélo-Sport, die van de Automobile Club en die van de Société d' Escrime (de schermkunst) tot de aanwezigen. *La Vie Mondaine* beschreef de door Elisabeth aangeduide artiesten:

De dames Lina Pacany; Lamatte; Serville; Andral; d'Urville; Masson; Van Verhoeven; de heren Grimaud, Pangès en Vinche, van de Opera van Nice; mejuffrouwen Clary en de Roskilde, van het Casino van Monte-Carlo; de heren Lorec en Poggi, van het Casino van Nice.

Gedurende het diner gaf de meest oprechte vrolijkheid voortdurend de toon aan (evenzeer bekend cliché) maar deze bereikte zijn toppunt op het moment dat de amiabele president van de Artistique, de heer Sauvan, het woord nam en een charmante *laiūs*³⁶ uitspraak, waarna de talrijke bezoekers warm applaudisserden.³⁷

Monsieur Jean Sauvan, de toenmalige president van de Cercle, was vermoedelijk een bloedverwant van de burgemeester van Nice, die Honoré heette. Van al de andere namen bleek alleen die van Madame de Roskilde nader te traceren: in december 1900 zong zij Charlotte in de opera *Werther* van Massenet, en zij trad in januari 1901 op in de Parijse Opéra Comique.³⁸

De datum bevestigt dat Elisabeth haar postscript aan de brief al op de zestiende november geschreven moet hebben. Louis Couperus is daadwerkelijk op deze avond aanwezig geweest. De *Eclaireur de Nice* citeert onder de gasten: 'M. Coupérus, le jeune et déjà célèbre romancier hollandais.'³⁹

Het postscript van Elisabeth-Couperus Baud, geschreven door de brief van Louis Couperus aan Marie Boon Hartsinck, 18 november 1901. Collectie Letterkundig Museum

De Cercle Artistique had in 1901 kennelijk behoefte aan nieuw bloed. In februari van dat jaar was Jean Lorrain als nieuw lid geïnaugureerd.⁴⁰ Op deze avond was hij ogenschijnlijk niet aanwezig.

Elisabeth heeft haar man inderdaad pas in de kleine uurtjes weer teruggezien. *La Vie Mondaine* vervolgt: 'Deze vriendschappelijke reünie eindigde behoorlijk laat in de avond. Het is de beste voorafschaduwning van komende bijeenkomsten.'

Het postscript van Elisabeth in de bovengeciteerde brief aan Marie Boon-Hartsinck vervolgt:

En attendant werk ik mijn correspondentie wat bij en begin ik met jou, maar veel interessants komt er niet uit mijn pen, want mijn hoofd is vol jurken, onderrokjes, hoeden, tableaux vivants, high tea's, weet ik al wat. Neen ik moet je eerlijk bekennen ik ben niet voor t mondainisme in de wieg gelegd, een enkele keer vind ik t wel aardig, maar als t zoo druk loopt ga ik lallen, en heb ik geen fatsoenlijke gedachte meer in mijn hersens.

Waar had Elisabeth het dan zo druk mee, vragen we ons af?

Op 21 december 1901, dus een maand nadat de geciteerde brief geschreven werd, was er in de Cercle Artistique een verkleedfeest 'en cols et cravates fantaisistes' (met fantasierijke kragen en dassen).⁴¹ De leden hadden hun best gedaan:

De gezichten van de mannen werden omhuld of opgeduwd door de meest uitzonderlijke losse boorden waar door de originaliteit van de allerkoddigste dassen nog een verbeeldingsrijk element aan toe werd gevoegd.⁴²

Gezien Elisabeths preoccupatie is het aanlokkelijk te veronderstellen dat het echtpaar Couperus op deze avond misschien ook aanwezig is geweest. In de societycolumns van de kranten worden helaas geen gasten genoemd.

Elisabeth eindigt haar postscript in de genoemde brief als volgt:

Au fond regretteer ik onze rustige gezellige winter van verleden jaar, toen wij niemand kenden. Maar op den duur is dat toch niet goed, en ons troepje is erg aardig en gezellig, al is het soms wat druk.

(...)

Adio lieve schat, wees gelukkig, en omhels je mama en Zus voor mij.

Met een zoen

Yours

Betty.

Na een rustige, stille eerste winter in Nice had het echtpaar Couperus nu een dolle tijd, met hun 'troepje'. Dit is in de lokale kranten prima te volgen.

Met de aanvang van het nieuwe seizoen waren ook de recepties bij Madeleine Malgat weer begonnen. Op 20 december 1901 kondigde de *Eclairer de Nice* aan: 'Mme Malgat, dont les réceptions artistiques sont si suivies, a rouvert, ces jours-ci, ses salons de la Rue Masséna.'⁴³ Gewoontegetrouw zou zij weer iedere eerste en derde dinsdag van de maand een literaire matinée houden.⁴⁴ Haar receptie van 27 december van dat jaar werd ook weer in alle toonaarden bejubeld. Uit de societycolumns is helaas niet op te maken of het echtpaar Couperus daar aanwezig was.

Op Driekoningenvaard – 6 januari 1902 – was er weer een diner in de Cercle Artistique. Ook ditmaal zorgden zangeressen van de opera voor entertainment. Bij het dessert circuleerde een gigantische ‘Driekoningentaart’. ‘Het toeval wilde dat Paul Padovani,⁴⁵ die al eens Nero was geweest, opnieuw tot koning werd gekroond...’ Onder de aanwezigen wordt ‘Cooperus’ genoemd.⁴⁶

Op zaterdag 8 februari van het jaar 1902 maakte Couperus in de Cercle Artistique het gemaskerde Bedelaarsfeest mee. Aan tafel bevond zich, volgens het krantenverslag van deze levendige avond, onder andere Jean Lorrain, die vermoemd was als Dante. ‘Le romancier Cooperus’ (sic) ging gekleed als astroloog.⁴⁷

‘Een drukken Nice’schen winter...’

Al met al is het duidelijk dat Louis en Elisabeth Couperus vanaf de tweede helft van het jaar 1901, na hun verblijf in het kuuroord Berthemont-les-Bains en mede dankzij hun ‘wereldsche dokter’, wel degelijk deelnamen aan het societyleven van Nice. Het ‘aardige en gezellige troepje’ zorgde kennelijk voor een boel vertier. Gezien het aantal feesten in de Cercle Artistique waar Couperus aantoonbaar bij aanwezig is geweest, lijkt het aannemelijk dat het ‘troepje’ op zijn minst gedeeltelijk bestond uit de leden van die vereniging.

Op 4 december 1901 schreef Couperus aan zijn uitgever hoe het leven al erg, erg druk was, ‘vooral wij nu toch kennissen hebben gemaakt’; in juni 1902 poneerde hij dat Elisabeth en hij beiden wat rust nodig hebben ‘na een drukken Nice’schen winter.’⁴⁸ Dit zal dan misschien ook de reden zijn geweest dat het echtpaar in daaropvolgend voorjaar aan het carnaval van Nice ontsnapt is; van 3 februari tot 6 maart 1903 waren zij in Rome. De vrolijke tijd die Couperus doormaakte in het decadente Nice van de periode zal echter mogelijk zijn stempel hebben gedrukt op de conceptie van de sonnettencyclus voorafgaand aan de roman *Dionyzos* die in datzelfde jaar ontstond.

Mede dankzij de briefwisseling met de dames Boon Hartsinck weten we iets meer over Couperus’ eerste jaren in zijn nieuwe woonplaats aan de Côte d’Azur. Kennelijk werden die minder in afzondering doorgebracht dan doorgaans wordt aangenomen. Gezien de geciteerde krantenverslagen bleef de aanwezigheid van de Nederlandse auteur in het Nice van omstreeks 1901 bovendien niet geheel onopgemerkt – zij het misschien maar voor een korte periode. Zoals Couperus later nostalgisch zou schrijven in een ‘Epigram’ over het verschil tussen het betalen van rekeningen in Nice en in Den Haag:

O Zuiden! In ūw zonneschijn woekert niet voort die schimmel der rekeningen! Maar... je was er dan ook maar heel even ‘bekend’, ter nauwer nood ‘geëerd’, en helemaal niet beroemd!!⁴⁹ 🍷

Noten

1. Frédéric Bastet, ‘Louis Couperus en de dames Boon Hartsinck.’ In: *Al die verloren paradijzen. Van en over Louis Couperus*. Amsterdam, 2001, p.202-211. Zie voor gedeeltelijke publicatie F.L. Bastet, ‘Een groep onbekende brieven van Louis Couperus.’ In: *Maatstaf* 40 (1992, maart), nr.3, p.78-84. Bastet benadrukte in dit artikel dat hij de brieven niet integraal kon publiceren op verzoek van de toenmalige bezitter.
2. ‘Zend s.v.p. proeven etc. naar: Berthemont, Vallée de la Vésubie, Alpes Maritimes, Hôtel Tarelli. Wij gaan er Zaterdag heen en blijven er de maand Augustus.’ F.L. Bastet (ed.), *Waarde heer Veen. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*. Deel I (1890-1902). Den Haag, 1977, p.205, brief 274 (20 juli 1901).
3. Volgens de *Annalen* van Paulus Orasius (vijfde eeuw).

4. Felix Corniglion, *Contribution à l'étude de l'hygiène du tuberculeux de la possibilité de trois cures, thermale, d'air, de lait, à Berthemont-les-Bains*. Montpellier, 1898, p.14-15.
5. Deense rijst is een recept met melk, bitterkoekjes, ei, boter en suiker. Pension Boelen in de Javastraat is het adres waar Couperus en zijn vrouw zelf in deze tijd ook wel logeerden als ze in Den Haag waren. Zie José Buschman, *Zoo ik iëts ben, ben ik een Hagenaar... Een literaire wandeling door het Den Haag van Louis Couperus*. Amsterdam, 1996, p.38-39.
6. Over Marie Taets van Amerongen-Riesz (1832-1908) zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*. Amsterdam, 1987, p.242 en p.250-251. Over haar verblijf in Nice: Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus in Nice 1900-1910*. Den Haag, 1996 (Couperus Cahier III), p.14-15.
7. Zie Frédéric Bastet, *Louis Couperus. Een biografie*, p.250-251.
8. Louis Couperus, *De boeken der kleine zielen*. Deel 2: *Het late leven. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 19, p.322.
9. 'Kennissen uit Rome. Comte en comtesse d'Azigny, de vroegere Fransche ambassadeur, dien wij in der tijd in Rome gekend hebben...' Idem, p.329.
10. *La vie mondaine* van 7 maart 1901 spreekt over een grote receptie in Palais Masséna. Zie ook Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus in Nice 1900-1910*.
11. G.J. van Brussel, *Inventaris archief van de familie Wesselman van Helmond (ca. 1393) 1402-1969*. Gemeentelijke archiefdienst Helmond. Koningin Victoria overleed op 22 januari. Over haar geplande verblijf aan de Côte d'Azur die winter zie ook Caroline de Westenholz, 'Een bacchante onder de steden.' In: Dirk Leyman (samenst.), *Nice, muze van azuur*. Amsterdam, 2004, p.130-146.
12. Brief van 6 april 1901 aan mama Boon-Hartsinck.
13. Zie Caroline de Westenholz, 'De "wereldsches dokter" van Louis en Elisabeth Couperus in Nice.' In: *Nieuwsbulletin Louis Couperus Genootschap*, nr. 12, (1998, november), p.26-30.
14. Zie Henry Bernardi, 'Salons musicaux, sociétés et cercles niçois.' In: *Nice historique* 1994, p.71-85.
15. *Station Climactérique de Berthemont. Extrait de l'ouvrage du Docteur Malgat sur Berthemont-les-Bains*. Nice, 1896, laatste bladzijde, en het bedoelde werkje: *Etude sur Berthemont considéré comme climat de montagne et comme station thermale, par le Docteur Malgat*. Nice, 1887.
16. Mededeling Christian Burle, documentaliste fonds régional bibliothèque Louis-Notary, Monaco.
17. Suzanne Cervera, 'La villégiature dans le haut pays des Alpes-Maritimes entre 1880 et 1939.' In: *Pays Vésubien* 4(2003), p.3-27.
18. F.L. Bastet (ed.), *Waarde heer Veen. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*. Deel I, p.207, brief 276 (d.d. 28 augustus 1901). Met het genoemde 'Boek' bedoelde hij waarschijnlijk het eerste deel van *De boeken der kleine zielen*, dat Elisabeth moest overschrijven.
19. Zie Frédéric Bastet, *Al die verloren paradijzen. Van en over Louis Couperus*, p.208.
20. Renée en Berthe Rey waren twee uit Parijs afkomstige zusters die beiden het pseudoniem d'Ulmès aannamen, terwijl Berthe zich in geschrifte als Tony uitliet. Renée publiceerde vanaf 1898/99 artikelen over schrijvers en literatuur in de Parijse *Nouvelle Revue*. Daarnaast schreef zij romans. Haar gidsen over Nice en bijdragen aan lokale publicaties in het algemeen suggereren dat zij zich aan de Côte d'Azur gevestigd had. Berthe/Tony publiceerde vooral wat men 'pension-romans' zou kunnen noemen, en monologen. In sommige gevallen ondertekenden zij samen als 'Renée Tony'. Over de vriendschap met Louis Couperus zie Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus in Nice 1900-1910*.
21. Brief Jean-Bernard Lacroix, directeur des Archives des Alpes-Maritimes, d.d. 25 februari 1997.
22. Vertaling: '... druk bezig met de zorg voor haar garderobe, eindeloze boodschappen...', enzovoort.
23. Gemaskerd diner.
24. Vertaling: 'Toeti in een *wikkeljurk* van Thevenet [bekend ontwerper, CdW] met een *daar niet bij passend poesjenelkapsel* [naar Pulcinella, een personage uit de Commedia dell'Arte, CdW], gepoeierd de haren met veel krullen en een *met lovertjes bedekte, tweepuntige steek* met Louis XVI strikjes, en twee *harlekijntjes* langs de hoeken uitglurende.'

25. Letterlijk: '...een vlieg op één wang...' (waarschijnlijk eufemisme voor schoonheidsvlek) 'haar man als Mefisto' (de duivel).
26. Lavallière: grote strikdas.
27. Vogade was het 'koekenpaleis' aan de Place Masséna, waar Couperus tijdens het carnaval van Nice vele vrolijke uren zou doorbrengen. Zie Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus in Nice 1900-1910* en idem, 'Een bacchante onder de steden'.
28. Zie: 'Louis Couperus en het toneel', in Frédéric Bastet, *Al die verloren Paradijzen. Van en over Louis Couperus*, p.217-226.
29. Zie hiervoor op. cit. noot 1.
30. Zie Caroline de Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus in Nice 1900-1910*, p.20-23.
31. Alfred Mortier (overleden in 1937) was auteur van *Sylla, Marius vaincu* en *Penthésilée* (zie J. Saqui, *Les trente ans de l'Artistique, impressions et souvenirs, causerie faite au Cercle Artistique le 17 Janvier 1925*. Nice, 1925).
32. Eigenaardig genoeg blijken er geen directe bronnen bewaard te zijn gebleven over deze vereniging – althans uit de tijd dat Couperus in Nice woonde; de archieven beginnen in het jaar 1910. Nieuwe documentatie die hier gebruikt is: Françoise Dehon-Poitou, 'Le cercle "l'Artistique."' In: *Recherches régionales Alpes-Maritimes et contrées limitrophes*, nr.152 (2000), p.63-91; losse aantekeningen Dominique Escribe, médiateur culturel de la ville de Nice. Zie ook: Jean Mouraille, 'Le Cercle de l'Artistique.' In: *Le mémorial de Nice 1960. Numéro spécial de l'almanac Nissaut*. Nice, 1961, p.163.
33. Een 'vatel' is een eersterangs kok
34. *La Vie Mondaine* 1901, 21 november.
35. *Le Petit Niçois*, 1901, 17 november.
36. Een 'laïus' is een speech.
37. *La Vie Mondaine* 1901, 21 november.
38. Idem, 1900, 6 december en 1901, 3 januari.
39. *L'Eclaireur de Nice*, 1901, 17 november.
40. Volgens *La Vie Mondaine*, 1901, 14 februari.
41. Aankondiging in *La Vie mondaine*, 1901, 21 december.
42. *L'Eclaireur de Nice*, 1901, 23 december.
43. Idem, 1901, 20 december.
44. Zie Caroline de Westenholz, 'Een bacchante onder de steden.'
45. De schrijver en journalist Paul Padovan (1863-1908; hij publiceerde onder de naam Padovani) was precies even oud als Couperus. Een aantal van zijn wat we nu columns zouden noemen is na zijn dood gebundeld in Paul Padovani, *La gloire de Nice*. Nice, 1909.
46. *Le Petit Niçois*, 1902, 7 januari.
47. Zie Westenholz, *Een witte stad van weelde. Louis Couperus in Nice 1900-1910*, p.22.
48. F.L. Bastet (ed.), *Waarde heer Veen. Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*. Deel I (1890-1902), p.228, brieven 286 (4 december 1901), en 302 (6 juni 1902).
49. Louis Couperus, 'Rekeningen.' In: *Ongebundeld werk. Volledige Werken Louis Couperus*, deel 49, p.219-220.

Nieuwsbrief Louis Couperus Museum

Belangrijke mededeling: tijdelijke sluiting Museum

Van 29 mei tot en met 21 juni is het Louis Couperus Museum gesloten vanwege een kleine interne verbouwing. De achterpui met de tuindeuren van de serre wordt vernieuwd en van dubbele beglazing voorzien, waardoor vocht en tocht volledig buiten de museumruimte gehouden kunnen worden ten behoeve van de klimaat-beheersing.

Deze verbouwing is een dure aangelegenheid (de offerte bedraagt bijna twintigduizend euro). Tot nu toe zijn er twee sponsors gevonden. Gaarne willen wij de Amices die het Louis Couperus Museum een goed hart toedragen, oproepen een aanvullende bijdrage te storten tot perfectionering van het bestaande museum. Als u ons wilt helpen, neem dan alstublieft direct contact op met het museum via couperusmuseum@wanadoo.nl of 070 - 364 06 53. Bij voorbaat hartelijk dank! 🐼

mochten lezen. Te veel kennis werd lange tijd schadelijk geacht en op seksueel gebied werden vrouwen en meisjes graag zo ontwetend mogelijk gehouden. Rond 1900 verwierven vrouwen in dit opzicht meer vrijheid en dat hangt – niet toevallig – samen met de ontwikkelingen op maatschappelijk gebied. Het was de periode van de eerste grote emancipatiegolf.

Het was ook de periode waarin Louis Couperus leefde en schreef. Zijn werk was de uitdrukking van een nieuwe tijd, maar stond daarom juist vaak bloot aan kritiek van de oudere garde die veel van zijn romans als een gevaar voor de zedelijkheid beschouwden. In zijn Haagse romans komen bijvoorbeeld zaken aan de orde als vrije liefde, passie, overspel en echtscheiding. De tentoonstelling belicht de ontwikkeling in de visie op het lezen door vrouwen in de negentiende eeuw. Van een taboe werd lezen uiteindelijk een gewaardeerd middel tot genot of zelfontplooiing. Schilderijen, aquarellen en reproducties geven een interessant beeld van de lezende vrouw in de besproken periode. Een verzameling 'verboden lectuur' geeft inzicht in de vermeende gevaren

Nieuwe tentoonstellingen

23 JUNI – 18 NOVEMBER 2007

De grenzen der betamelijkheid. Vrouwen en lezen rond 1900

'De vrouw die gelezen heeft. Kan zij ooit de vrouw worden die ze was, de vrouw die nog niet had gelezen?' (Kristien Hemmerechts). Lezen, het lijkt tegenwoordig zo'n vanzelfsprekende tijdsbesteding. Wie van lezen houdt, kan op waardering rekenen, en boeken zijn alom in alle soorten en maten te verkrijgen. Sociale controle op het lezen is er nauwelijks meer.

In de negentiende eeuw was dat anders. Een boek lezen of kopen precies zoals je dat zelf wilde, was nog niet altijd mogelijk. Vader of echtgenoot bepaalden maar al te vaak wat vrouwen in huis

'Onder het voorlezen van het 3de deel van Klaasje Zevenster.' Uit: Literatuur 6 (1996), p.328

Een voorbeeld van een 'kachel' zoals Henri van der Welcke uit De boeken der kleine zielen moet hebben gekend. De foto werd gemaakt bij de ingang van landgoed Arendsdorp aan de Wassenaarse weg. Collectie Haags Gemeentearchief

waaraan de vrouwelijke ziel werd blootgesteld. Natuurlijk wordt speciale aandacht besteed aan de rol die het werk van Louis Couperus speelde in bovenvermelde ontwikkeling. Als extra attractie wordt er voor de eerste keer een aantal relevante stukken uit de collectie *Sine Qua Non*, de voormalige verzameling van de onlangs overleden Jan Eekhof, geëxposeerd.

De tentoonstelling is mede tot stand gekomen dankzij een financiële bijdrage van Fonds 1818 en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

23 NOVEMBER 2007 – 1 JUNI 2008

Kachels en kletsbellen. Louis Couperus en het moderne Nederland

Een tentoonstelling naar aanleiding van de publicatie van Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld. Het ontstaan van het moderne Nederland* (Bert Bakker, 2006).

Couperus portretteerde in zijn boeken graag oude mensen. We hoeven slechts te denken aan de titel *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* Maar hoewel Couperus zichzelf met de gebruikelijke zelfspot een 'passatist' noemde, was hij eigenlijk heel modern voor zijn tijd. Actuele ontwikkelingen zoals anarchisme, vredesbeweging, vrouwenemancipatie en de Boerenoorlog komen in zijn boeken van meet af aan de orde. Nieuwe technische uitvindingen zoals de radio, de telefoon, de fiets en de auto vinden we terug in veel van zijn romans. Deze ogenschijnlijk reactionaire Haagse dandy was in werkelijkheid een heel modern mens.

De tentoonstelling wil deze paradox – niet de enige in leven en werk van de auteur – aan het licht brengen en visualiseren. Getoond worden (modellen en/of afbeeldingen van) fietsen, automobielen ('kachels'), 'aeroplanen' en telefoons of kletsbellen, zoals Couperus ze noemde. Verder zijn er affiches te bezichtigen met als onderwerp anarchisme, socialisme en de vredesbeweging. De expositie zal laten zien dat Couperus het ontstaan van het moderne Nederland in zijn werken welbewust heeft geregistreerd. 📖

Uitnodiging

Van 22 juni tot en met 18 november loopt in het Louis Couperus Museum de tentoonstelling *De grenzen der betamelijkheid. Vrouwen en lezen rond 1900*.

Graag willen wij de Amices van het Louis Couperus Museum op drie zaterdagen van 11.00-12.30 uur uitnodigen deze tentoonstelling te komen bekijken. De keuze is aan u: zaterdag 30 juni, zaterdag 7 juli of zaterdag 1 september 2007.

U kunt uiteraard introducés meenemen. U wordt ontvangen met koffie en thee en er zal een voordracht gehouden worden over het onderwerp van de tentoonstelling. De toegangsprijs is de gebruikelijke voor Amices: € 1,10 (en € 2,20 per introducé), plus € 2,50 per persoon voor de voordracht. Per ontvangst is er plaats voor 25 personen.

U kunt zich voor één van deze dagen opgeven via e-mail (couperusmuseum@wanadoo.nl), telefonisch (070 - 364 06 53) of bij Marijke de Kroon, (marijke.dekroon@planet.nl; 070 - 350 7236). Mocht de door u gekozen datum volgeboekt zijn, dan wordt er in overleg een andere gekozen. 📖

Erratum

Het nieuwe bestuurslid van het Louis Couperus Museum, mr. Stefan Schütz, is raadsheer in en niet *bij* de Gemeente Amsterdam. 📖

Floreren bij de grote vorm

Klinisch psychologe en musica Anna Enquist debuteerde in 1991 met de poëziebundel *Soldatenliederen*. Als dichteres ondervond ze vanuit de literaire wereld nogal wat kritiek, maar haar werk werd meermalen herdrukt en in diverse talen uitgegeven. Haar definitieve doorbraak kwam met haar eerste roman *Het meesterstuk* (1994); haar tweede, *Het geheim* (1997), werd bekroond met de Trouw Publieksprijs. Met *De thuiskomst* (2005) sloeg ze weer een geheel nieuw pad in: dat van de historische roman.

Door Erik Schoonhoven

‘Ik herinner me dat mijn leraar Oude talen het wel eens over Couperus had. Dan vertelde hij het verhaal over de bezoeker die aan de deur kwam, maar door de huisknecht werd weggestuurd, omdat meneer echt niet kon ontvangen want hij was aan het wenen. Waarschijnlijk is het maar een anekdote, maar misschien is het ook gewoon waar. Feit is, dat zulke herinneringen aan Louis Couperus bestaan.’

‘De breedte van zijn oeuvre vind ik bewonderenswaardig, ook omdat hij historische romans heeft geschreven. Mijn nieuwste roman *De thuiskomst* gaat over ontdekkingsreiziger James Cook en zijn vrouw, en speelt in 1775, de tijd van de Verlichting. Omdat ik geen historicus ben, is het besluit aan zo’n roman te beginnen een heel bewuste, dat moet je echt durven, jezelf de vraag stellen of je dat wel mag doen. Couperus dééd dat. Ik heb begrepen dat hij veel research deed, maar hij schreef altijd op grond van zijn kunstenaarschap. Dat vind ik mooi.’

Heeft u bij Couperus nog een kunst afgekeken wat dat betreft?

‘Nee, dat niet. Zeker nu ik een aantal boeken van hem heb herlezen, merk ik dat zijn stijl erg bij die tijd hoort. Het is toch in die mate gedateerd dat ik me daar niet mee kan identificeren. Vergeleken bij Couperus is mijn stijl droog, hoewel nog lang niet droog genoeg. Aan de andere kant vind ik de hysterische stijl van *De berg van licht* ook wel wat hebben. Ondanks al die idiote omschrijvingen sluit de vorm waarin hij het verhaal giet naadloos aan bij de inhoud. Juist omdat je dat op die

‘Vergeleken bij Couperus is mijn stijl droog, hoewel nog lang niet droog genoeg.’

manier niet meer kunt doen, heeft het wel iets aardigs om te lezen. Ook ik gebruikte in mijn poëzie wel nieuwe woordsamenstellingen, maar dat vind ik achteraf gezien toch wat minder sterk. Heeft Couperus eigenlijk poëzie geschreven?’

Jazeker, zo begon hij zijn carrière als schrijver, maar hij heeft daarmee zeer beperkt, tot weinig succes gehad. Hij is daarna doorgebroken met Eline Vere.

Anna Enquist.
Foto: Bert Nienhuis

'Het lijkt toch wel alsof hij iemand is die floreert bij de Grote Vorm, zodat hij lekker kan uitpakken. Daarin zit zijn kracht verscholen; een sonnet bijvoorbeeld is hiervoor te klein. Wat ik enorm in Couperus bewonder, is de manier waarop hij omgaat met het perspectief. Hij schrijft in de derde persoon, maar zit wel in het hoofd van zijn personages. Ik herken dat onmiddellijk, want dat is hetzelfde wat ook ik, geheel spontaan en naïef, in mijn eerste roman heb gedaan. Er zijn schrijvers en critici die daar veel strikter in zijn en het afwijzen. Maar Couperus, die blijkbaar net als ik voornamelijk intuïtief te werk gaat, bewijst dat het de juiste manier is om iets goed over te brengen – die herkenning vond ik heel leuk.'

Margit Widlund is de dochter van Anna Enquist. Op 3 augustus 2001 is ze op 27-jarige leeftijd verongelukt. Fietsend op de Dam in Amsterdam werd ze aangereden door een afslaande vrachtwagen. Dankzij de inspanningen van Anna Enquist is de dodehoekspiegel nu – te laat voor haar dochter – wettelijk verplicht. Margit Widlund studeerde Nederlandse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Haar scriptie gaat over de degeneratietheorie in het werk van Louis Couperus. Naast literatuur en schrijven was muziek haar belangrijkste passie. Op de Dam is een gedenksteen onthuld, en ook op internet blijft de gedachte aan haar voortleven (www.margitwidlund.nl). Over het gemis van haar dochter schreef Anna Enquist de bundel De tussentijd (2004).

U las Couperus vooral toen u jong was. Heeft u dingen van hem meegenomen in uw leven? Heeft u bijvoorbeeld Couperus overgedragen in de opvoeding van uw dochter?

'Misschien de antieke romans, maar ik geloof niet dat die erg aangeslagen zijn. De boeken stonden in ieder geval allemaal in de kast. Later, toen Margit Nederlands studeerde, hebben we het wel over Couperus gehad, maar ik was toch wel verbaasd toen ze vertelde dat ze zijn werk als afstudeeronderwerp had gekozen.'

'Ze schreef uiteindelijk een heel mooie, dikke scriptie over degeneratie in zijn werk. Als ik er aan terugdenk, vind ik het toch opmerkelijk dat dat rommelige meisje van 25 jaar zich in Couperus verdiepte. De degeneratietheorie deed in de tijd van Couperus opgeld in de psychiatrie en werd ook wel toegepast in de boekbesprekingen van zijn familieromans. Mijn dochter heeft gekeken of de theorie ook te herkennen was in de andere boeken van Couperus, dus in zijn sprookjes, de antieke en andersoortige romans.'

Was het thema in haar tijd populair? Hoe kwam ze bij het onderwerp?

'Nee, zeer zeker niet. Ze had moeite met het vinden van een onderwerp. Daarom heb ik haar geadviseerd eerst een begeleider te kiezen, iemand die ze vertrouwde en die haar kon helpen. Haar keuze viel op Nico Laan en hij heeft dan ook het onderwerp aangedragen. Maar ze heeft enorm veel werk verzet. Ze vroeg mij toen geregeld naar oude boeken over psychiatrie. Dan spraken we over de geschiedenis van dat vak, over wat voor idiote theorieën er wel niet geformuleerd werden, welke denkkaders er vroeger bestonden waarbinnen je over het verglijden van generaties kon denken. Voor dit interview heb ik nog eens in haar exemplaar van *De berg van licht* gelezen. Hoewel ik zelf niet ver ben gekomen in het verhaal, heb ik wel verder gelezen om te kijken waar Margit allemaal strepen heeft gezet. Ik vind het wonderlijk hoe iemand van die leeftijd het helemaal uitpluist en er zo enthousiast over is. Ik denk toch dat ze met name het psychiatrische aspect leuk vond, omdat ze dat van huis uit, van mij, heeft meegekregen.'

Zorgt uw psychiatrische achtergrond ervoor dat u anders kijkt naar een roman, zoals die van Couperus?

'Ik vind het moeilijk om dat te zeggen. Natuurlijk word je gevormd door een therapeutisch-analytische opleiding; het bepaalt toch de manier waarop je naar mensen kijkt, ook naar de fictieve karakters van Couperus. Wie weet keek hij zelf ook zo naar zijn personages. Je kunt zo'n blik ook niet aan- of uitzetten, maar dat wil niet zeggen dat ik per se elk karakter op trekken van een bepaald ziektebeeld analyseer. Zo is het echte leven ook niet; moeilijke periodes worden afgewisseld door gezonde tijden. Dat geldt ook voor Couperus zelf, gelet op zijn levensloop en het geworstel met zijn seksuele oriëntatie.'

Wat vind u eigenlijk van de degeneratietheorie?

'Die is enorm gedateerd, maar als je daar doorheen kijkt, stuit je op het aloude thema van erfelijkheid en omgevingsinvloeden. Dat thema is en blijft actueel: wat zit er in je genen en hoe komt dat tot expressie? Welke omgevingsfactoren spelen daarbij een rol?

Daardoor is bijvoorbeeld *Van oude mensen...* nog zo leuk om te lezen. Het thema van hoe een familiegeheim alle leden van die familie achtervolgt en beïnvloedt, heb ik ook gebruikt in mijn roman *Het geheim*. Dat is een thema van toen en nu, universeel en daardoor actueel.' 📖

Dit is het negende deel van een serie vraaggesprekken met literaire auteurs over de betekenis van Couperus voor hun werk.

In memoriam J.A. Eekhof. Enige persoonlijke herinneringen

Op 78-jarige leeftijd overleed op 22 maart 2007 J.A. (Jan) Eekhof in Leiden. Nog geen jaar geleden deed hij afstand van datgene wat in zijn leven zo'n belangrijke rol heeft gespeeld: zijn beroemde Couperus-collectie, die in grootte en volledigheid ongeëvenaard was. Een klein portret van een gedreven, maar bescheiden man.

Door R. Breugelmans

In diezelfde stad als waar hij overleed, had hij kort na de Tweede Wereldoorlog theologie gestudeerd, een tijd waarop hij met een zeker genoegen terugkeek, mede door zijn kamer in het pand Rapenburg 12, het corpsstudentenhuis 'Wallon', van waaruit hij een fraai uitzicht op de gracht had. Na aanvankelijk in Wijk aan Zee te hebben gestaan, keerde hij naar Leiden terug om er studentenpastor te worden en academiëpredikant. In beide functies werd hij een graag gezien persoon en velen denken met dankbaarheid aan hem terug door de bijstand, niet alleen op godsdienstig vlak, die hij gaf in gesprekken onder vier ogen of in gespreksgroepen. Ook na zijn emeritaat viel hij nog vaak op, en niet alleen door zijn fraaie witte haardos.

Het voorafgaande is niet de reden om hem in *Arabesken* te herdenken. In de rest van Nederland was hij vooral bekend als een verwoed verzamelaar van alles wat met het leven en werk van Louis Couperus te maken had. In de loop van vijftig jaar wist Eekhof een fenomenale collectie op dit gebied op te bouwen, die nooit meer door een privépersoon geëvenaard zal kunnen worden en nu in openbaar bezit is gekomen. Het is te hopen dat de drie instellingen, de Koninklijke Bibliotheek, het Letterkundig Museum en Museum Meermanno in Den Haag, op niet al te lange termijn zullen besluiten gezamenlijk een degelijke catalogus van deze collectie te laten verschijnen, zodat er gericht onderzoek in gedaan kan worden. Ik verwacht dat er nog veel onbekends en interessants zal opduiken. Hiermee wil ik niet suggereren dat Eekhof zelf per definitie weigerde zijn medewerking aan serieuze onderzoekers te verlenen, maar hij deed dat – terecht – niet zomaar aan iedereen die meende daarop 'recht' te hebben. Eekhof wist heel goed welke schatten hij bezat, maar de overweldigende hoeveelheid maakte dat hij zijn collectie niet in één ruimte kon onderbrengen. Het was dan ook een ontroerend moment voor hem, toen hij, na zoveel jaar verzamelen, na de verkoop alles echt bijeen zag staan in het Letterkundig Museum.

Zelf heb ik Eekhof relatief laat ontmoet, hoewel we slechts op nog geen kilometer van elkaar af woonden. Natuurlijk had ik van diverse kanten veel over hem gehoord, maar ons persoonlijk contact dateerde pas uit het midden van de jaren tachtig, toen ik me tot hem wendde met het verzoek om medewerking aan mijn in voorbereiding zijnde lijst van afzonderlijk verschenen Couperus-vertalingen, *Louis Couperus in den vreemde*. Ik stuurde hem een overzicht van wat ik reeds was tegengekomen en, vrijwel per ommegaande, kreeg ik bericht dat hij datgene dat hij daarin had gemist graag te mijner beschikking wilde stellen, zodat ik de boeken kon beschrijven. Daartoe zou hij de boeken op een nader af te spreken datum bij hem thuis klaarleggen.

Het spreekt vanzelf dat ik dit genereuze aanbod met beide handen accepteerde en ik weet zeker dat zonder zijn spontaan gegeven hulp het uiteindelijke resultaat van mijn in 1989 verschenen lijst er anders uitgezien zou hebben.

J.A. Eekhof

Onze ontmoeting was hem kennelijk niet tegengevallen en met zekere regelmaat bezocht hij mijn vrouw en mij. Dat was altijd aan het eind van de middag en hij bliefde graag koffie: hij heeft bij ons nooit iets anders gedronken. De gesprekken gingen – anders misschien dan men bij drie in Couperus geïnteresseerden zou verwachten – over allerlei onderwerpen, zelfs over godsdienst, waarbij hij mild reageerde op mijn radicale en zeker niet altijd even verstandige opmerkingen op dit terrein. Hij had het allemaal al eens eerder gehoord... Ook liet hij altijd zijn belangstelling blijken in mijn verdere werk, waaronder mijn proefschrift. Maar, de hoge C was toch niet geheel te vermijden. Ik ging door op de ingeslagen weg van de vertalingen en door zijn relaties en kennis op dit gebied kon Eekhof mij veel signaleren, waarvan ik anders pas veel later of helemaal niet kennis zou hebben gekregen. Ook bracht hij

wel eens een exemplaar van zo'n nieuwe vertaling voor me mee, dat hij me dan met een bijna verlegen glimlachje overhandigde. Te weinig heb ik in dit opzicht voor hem kunnen doen, want hij had het allang.

Eekhof kon boeiend vertellen over zijn reizen naar onder andere Italië, waar hij met Couperus samenhangende plekken bezocht. Zo schonk hij ons eigen foto's van bijvoorbeeld het palazzo in Florence waar het echtpaar Couperus op twee zolderkamertjes verblijf hield. Zijn houding was in het begin wat formeel, waar ik me goed in kon vinden: dat directe gebruik van voornamen spreekt mij niet zo aan. Toen we daar na twintig jaar op overgingen was het voor mij even wennen en ik heb me nog regelmatig 'vergist'.

Soortgelijke verhalen heb ik ook van anderen gehoord, maar tegelijkertijd prees men vaak zijn bereidwilligheid. Ik heb het altijd wat triest gevonden dat mensen anders over hem konden denken en zijn betrekkelijke anonimiteit waar het zijn collectie betrof niet wensten te respecteren. Zij hebben niet begrepen dat die habitus voortkwam uit oprechte bescheidenheid. Eekhof heeft ons nog, vrij kort voor zijn overlijden, verteld dat hij de aanduiding als een 'collectie sine qua non' beslist niet zelf gekozen zou hebben.

Ik zie het als een voorrecht dat ik hem heb mogen kennen. 🐼

Van en over Couperus en anderen

De stille kracht, het toneelstuk

Op 23 februari 2007 werd de laatste voorstelling gegeven van *De stille kracht*, in de bewer-

king van Ger Thijs. Het toneelstuk is inmiddels uitgebracht als tekstboek, met een kort voorwoord van Eugenie Boer en Caroline de Westenholz. Als bonus is achterin de uitgave het dagboek opgenomen dat Ger Thijs bijhield vanaf de conceptie van het stuk tot aan de repetities. Hij beschrijft daarin onder meer zijn worsteling met de materie: 'Wat klooi ik toch, met STILLE KRACHT! Ik pieker teveel over de vorm, ben niet zorgeloos zoals bij KLEINE ZIELEN destijds. (...) ik kan geen dwingende vorm voor KRACHT

vinden, verdomme. (...) Hoe krijg ik het allemaal op het toneel, hartstocht en spleen, dans op de rand van de vulkaan. Ik moet dat bewerken vergeten. Gewoon een eigen stuk schrijven. Wat interesseert me aan het verhaal? Toch de ondergang van die man, die resident. Dus dat gewoon doen, niks sfeer.'

Het tekstboek, een uitgave van International Film & Theatre Books, is nu speciaal voor lezers van *Arabesken* tijdelijk te bestellen voor slechts € 5,-, inclusief verzendkosten. Maak hiertoe dit bedrag over op gironummer 5945940, ten name van Hummelinck Stuurman Theaterproducties in Amsterdam. Vermeld daarbij uw adres en 'tekstboek Stille kracht'. Het boekje wordt u per post opgestuurd, zodra het geld op de rekening staat. 📧

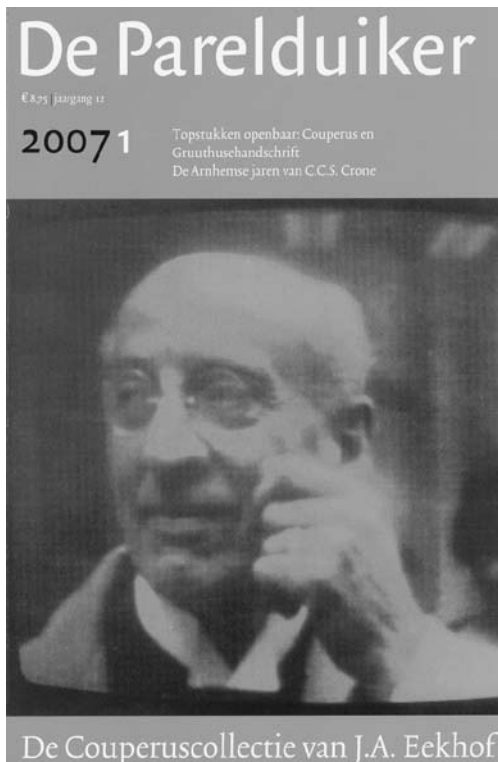
De Parelduiker over de collectie-Eekhof

Met de verkoop van de collectie-Eekhof vorig jaar werd de grootste Couperus-verzameling ter wereld voor iedereen toegankelijk. Stond de culturele waarde ervan van meet af aan buiten kijf, men was toch vooral benieuwd naar welke verborgen schatten de collectie bij nadere bestudering zou prijsgeven. In het nieuwste nummer van *De Parelduiker* (2007, nr.1) kan men kennismaken van de eerste onderzoeksresultaten.

Na een rijk geïllustreerd, inleidend artikel over de collectie bespreekt H.T.M. van Vliet de bijzonderste boeken uit de verzameling. Jan Eekhof had niet alleen alle drukken in alle banden van Couperus' werk, hij beschikte ook over een aantal voorleesexemplaren die Couperus gebruikte tijdens zijn voordrachten. De aantekeningen en doorhalingen in deze boeken verschaffen ons

een beeld van hoe de auteur daarbij te werk ging. Opvallend is dat Couperus nogal veel weglief tijdens het voorlezen, volgens Van Vliet vooral omwille van het ritme. Maar in zijn verhaal 'De dood van Vesta' blijkt hij nu juist *die* woorden en zinswendingen te hebben geschrapd die vooral door christenen als beledigend kunnen worden ervaren. Dacht Couperus zich op het podium minder te kunnen veroorloven dan achter zijn schrijfbureau?

In zijn derde artikel presenteert Van Vliet enkele onbekende brieven van de auteur, waarvan er twee zijn gericht aan S.F. van Oss. De hoofdredacteur van de *Haagsche Post* zond Couperus in 1921 op reis naar het Verre Oosten, waar hij voor het weekblad een aantal feuilletons zou schrijven. Kenners van Couperus zullen er niet verbaasd over zijn dat de epistels voornamelijk over geld gaan: 'Finantieel [sic] ben ik er op f 1000,- na gekomen, die ik dus nog gaarne tegemoet zie. Japan is schreeuwend duur; met f 100,- per dag kwam ik er niet, als ik mij had voorgesteld.' Even verderop probeert de

auteur nog meer geld bij Van Oss los te peuteren: vierhonderd gulden voor vier of vijf maandelijkse artikelen: 'Ik kom dan tot een nederig inkomen van ± f 600 of f 700 in de maand; want van zichzelf heeft "de gevierde schrijver" *niet meer* (...).'

Zeer lezenswaardig ook is de bijdrage van José Buschman die zich met 'een simpel aanvraagbriefje in de leeszaal' van het Letterkundig Museum toegang verschaftte tot de collectie-Eekhof, allerlei curiosa door haar handen liet gaan en ons deelgenoot maakt van wat ze zoal aantrof. Eén van de verrassingen die haar werd bereid was een tot nu toe onbekend fotoportret van Couperus uit 1918. Dat niet alle ontdekkingen per se uit de schatkamer van Eekhof komen, bewijst Sander Bink, die ons ten slotte nog een tweetal uit privébezit afkomstige briefjes van de auteur aan de zestienjarige Roosje van Lelyveld offreert.

De Parelduiker is een uitgave van Bas Lubberhuizen. Losse nummers zijn verkrijgbaar voor € 8,75; een jaarabonnement (vijf nummers) kost € 37,50. 🐾

Haags parfum

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Haagse Openbare Bibliotheek verscheen het boekje *Haags parfum. De stad in honderd romans en verhalen*. Hierin zijn korte fragmenten opgenomen uit boeken waarin Den Haag een belangrijke rol speelt, vergezeld van een foto van de beschreven locaties en enige informatie over de schrijver. Natuurlijk kan Louis Couperus niet in zo'n overzicht ontbreken: er is aandacht voor *Eline Vere*, *Noodlot*, *Extaze*, *De boeken der kleine zielen* en *Van oude mensen...* *Haags parfum*, samengesteld door Janne van der Vegt, is een uitgave van Valerius Pers en kost € 10,-. 🐾

Couperus contra Nietzsche

Marten Klein heeft zich als geen ander bezighouden met de wijsgerige achtergronden van Couperus' werk, bijvoorbeeld in zijn studie *Noodlot en wederkeer* uit 2000. Voor *vakTaal*, tijdschrift van de landelijke vereniging van neerlandici (2006, nr.2-3), hield hij Couperus' *Babel* tegen het licht van Nietzsches filosofische gedachtegoed. Zijn verhaal over medelijden, heersers en slaven roept meteen associaties op met de ideeën van 'de filosoof met de hamer'. Maar waar Nietzsche het medelijden afwijst als een beletsel voor de wil tot macht, laat Couperus de deernis triomferen over hoogmoed, de zwoegende massa over de torenbouwende 'Übermensch'. Klein: 'Met deze keuze van zijn romanfiguur Cyrus neemt Couperus stelling tegen Nietzsches visie op het medelijden. *Couperus contra Nietzsche!* Het Medelijden is allerm minst een afkeurenswaardig menselijk gevoel, integendeel: het is een geschenk van de goden, in het bijzonder van de godin van de Liefde, Astarte, die Cyrus "mijn uitverkoren zoon" noemt.' 🐾

Roman over Elisabeth Couperus

Uitgeverij Contact komt in augustus met een historische roman over Elisabeth Couperus-Baud (1867-1960). Louis Couperus en Elisabeth Baud, een volle nicht van de auteur, traden op 9 september 1891 in het huwelijk. Tot aan de dood

van Couperus, in 1923, volgde zij haar man op zijn vele reizen en schreef ze zijn meeste manuscripten over in het net. Ook vertaalde zij romans (*The picture of Dorian Gray* van Oscar Wilde) en bewerkte zij werk van Couperus voor toneel (*Eline Vere* en *Psyche*). Van 1928 tot aan de opheffing in 1936 was zij erevoorzitter van het eerste Genootschap Louis Couperus.

Het boek van de auteur Sophie Zijlstra legt vooral de nadruk op de ziekte van Elisabeth. Via hypnose en suggestie laat de dokter haar een pijnlijke weg afleggen door haar jeugd in Nederlands-Indië en het leven met Couperus. Zie ook het artikel van Rémon van Gemeren elders in dit nummer. 📖

Dull conformism

In 2006 verscheen een nieuwe Engelse vertaling van *Langs lijnen van geleidelijkheid* (zie het vorige nummer van *Arabesken*). Wij signaleerden een tweetal reacties uit de Engelstalige wereld op *Inevitable*. In *The Times Literary Supplement* van 24 november 2006 waardeert Clare Clark de roman als volgt: 'The portrait of their unfolding affair [van Duco en Cornélie, red.] is a masterful observation of the beauty and illogic of romantic love. (...) Only the ending, which the title foreshadows, strikes an unhappy note; Comélie's abrupt and arbitrary fate unbalances a finely shaded novel. Much of the charm of *Inevitable* lies in its sharp cameos: the grasping marchesa who runs the *pensione* where Comélie stays, the pair of censorious English lady travellers with their woollen vests and unwashed hair, the nonagenarian to whom Comélie becomes companion, whose every ounce of energy is directed towards appearing only fifty. Early in the novel, Duco declares that, although he worships art, "knowing people doesn't interest me". The same cannot be said for Couperus.'

Een nogal merkwaardige reactie op de vertaling vonden we in het toonaangevende internettijdschrift Salon.com, waar onder meer Couperus' roman wordt aangeraden als middel om de Nederlander te doorgronden: 'The opposition between Cornélie's dreams of Southern passion and the dull conformism that strangles them is one you're likely to encounter repeatedly in Holland; think

about it if you find yourself in conversation with a pale Amsterdammer who wants to tell you about his spiritually enlightening trip to India.' 📖

Indisch-Haagse tuttigheid

'Ik ben ervan overtuigd dat binnen niet al te lange tijd, laat ons zeggen, binnen een eeuw, er geen romans meer zullen worden geschreven.' Dit bekende citaat van Couperus gebruikt auteur Bas Heijne in een essay in de *NRC* (2007, 30 maart) om zijn stelling kracht bij te zetten dat er een gestage ontmanteling van de literaire cultuur gaande is. Hoewel Heijne er zich van bewust is dat Couperus naar de letter van zijn uitspraak geoordeeld ongelijk heeft gekregen, houdt hij vol dat voor velen de romankunst als genre er weinig meer toe doet. Het feit dat hoogleraar Nederlandse literatuur Thomas Vaessens de literatuur weer een belangrijke plaats in de samenleving denkt te kunnen geven door Heleen van Royen voortaan tot de canon toe te laten, en ex-criticus Hans Goedkoop tegenwoordig kennelijk liever literaire quizzes op televisie presenteert, 'in naam van de gezelligheidsvereniging Literatuur', stemt hem weinig hoopvol. Nee, dan Couperus: 'schrijver van een handvol meesterwerken, die mij meer over mijzelf en de wereld hebben geleerd dan welke filosoof dan ook. Couperus is een denkend schrijver, soms visionair – en het is tragisch dat zoveel van zijn bewonderaars hem hebben opgezadeld met die afschrikwekkende Indisch-Haagse tuttigheid.' Wij voelen ons in ieder geval niet aangesproken. 📖

Louis Couperus in den vreemde

In het najaar van 2007 wordt een geheel aangevulde en bijgewerkte uitgave van *Louis Couperus in den vreemde* verwacht. De eerste druk van de door R. Breugelmans in 1989 gepubliceerde lijst van afzonderlijk verschenen vertalingen van werk van Louis Couperus liet al zien hoe populair de auteur ook buiten Nederland was. De vele toevoegingen maken deze nieuwe editie verre van overbodig. Toegevoegd zijn vertalingen in voor Couperus' werk 'nieuwe' talen zoals het Arabisch, Turks en Vietnamees. Hetzelfde geldt ook voor vertalingen in die talen waarin het al eerder beschikbaar was, zoals

het Duits en Frans. Ondanks kreten in de pers en elders, dat de lijst 'grondig herschreven' zou moeten worden, blijkt dat nogal mee te vallen: vergeleken met de eerdere lijst behoeften in totaal slechts vier 'nieuwe oude' uitgaven – twee Poolse, een Tsjechische en een Spaanstalige – te worden opgenomen. De nu aangekondigde uitgave bevat – en ook dat is nieuw – een uitgebreid inleidend essay, getiteld 'Vertalers en vertalingen van het werk van Louis Couperus tot 1930'. Hierin plaatst Breugelmans de vertalers in het kader van hun tijd, met vele verrassende verwijzingen naar secundaire literatuur. Natuurlijk komt Couperus' Engelse vertaler Alexander Teixeira de Mattos uitgebreid aan bod, met tal van onbekende details over deze onvermoeibare Couperus-enthousiast. Een ander novum: ook vertalingen in tijdschriften worden

behandeld, al is de kans op compleetheid wat dit onderdeel betreft minder groot dan in de lijst van afzonderlijke uitgaven. Toch heeft Breugelmans enkele aardige vondsten gedaan, zoals vertalingen van *Majesteit* en *Wereldvrede* in het Catalaans en Russisch. De inleiding wordt afgesloten met enige opmerkingen over hoe vertalingen tot stand kwamen en over de honoraria van vertalers. Dat laatste wordt verduidelijkt in een appendix, waarin tien brieven van Teixeira de Mattos aan Couperus voor het eerst worden uitgegeven.

Ook de vele afbeeldingen, niet alleen van banden en omslagen, maar ook van illustraties en opdrachten, maken deze nieuwe uitgave tot een onmisbare gids voor elke rechtgeaarde Couperus-verzamelaar. Nadere gegevens worden nog door de uitgever (Ter Lugt Press, Donkersteeg 19, 2312 HA Leiden) vastgesteld. ♣

Virtuele rondvlucht boven het Den Haag van Couperus

Via Google Maps is het mogelijk om vanuit vogelperspectief een virtuele rondvlucht boven het Den Haag van Louis Couperus te maken. Door verschillende koppelingen links in het scherm aan te klikken, 'vliegt' u naar de plekken die een rol hebben gespeeld in het leven en werk van Louis Couperus, zoals zijn geboortehuis, verschillende woonhuizen van de auteur, standbeelden en zijn laatste rustplaats. U kunt hierbij kiezen tussen kaartweergave en satellietfoto's (of een combinatie van beide). Met de zoomoptie kunt u de verschillende locaties zó dichtbij halen, dat u allerlei interessante details kunt onderscheiden. Elk gemarkeerd punt in de stad is voorzien van nadere informatie in de vorm van tekst, citaten en foto's. Ook kunt u via links in de *Tijdladder Louis Couperus* de bijbehorende kaarten opvragen.

Het Den Haag van Louis Couperus op Google Maps

De wereld van Louis Couperus was natuurlijk groter dan die van Den Haag. De nieuwe functionaliteit van Google Maps biedt de mogelijkheid om in de toekomst ook de vele buitenlandse reizen van de auteur in kaart te brengen. Maar ook deze 'rondvlucht' is nog niet af en zal ongetwijfeld in de loop van de tijd worden uitgebreid. Uw opmerkingen, suggesties, verbeteringen en aanvullingen zijn derhalve van harte welkom. Neem hiertoe contact op met Peter Hoffman (redactie@louiscouperus.nl). De link naar de rondvlucht vindt u op louiscouperus.nl. ♣

Korte Arabesken

Couperus-penning voor Maarten Klein

Nederlandicus Maarten Klein is op zondag 22 april onderscheiden met de Couperus-penning 2007. Dat gebeurde in de Waalse Kerk in Den Haag, waar de jaarlijkse bijeenkomst van het Louis Couperus Genootschap werd gehouden. Klein hield daar een lezing over 'Couperus en de muziek' (zie voor de tekst van zijn lezing elders in dit nummer). De penning wordt elk jaar door het Genootschap en het Louis Couperus Museum uitgereikt aan een persoon die zich op buitengewone wijze heeft ingezet om de nagedachtenis aan Louis Couperus levend te houden. De eerste Couperus-penning werd in 2006 uitgereikt aan José Buschman, oprichtster van het Louis Couperus Genootschap.

Naast zijn werk als taalkundige houdt Klein zich al jaren intensief bezig met het werk van Couperus. Dat heeft geresulteerd in vele publicaties over de auteur, zoals 'Wist een mensch ooit iets...' *Van oude mensen in nieuw licht*, *Couperus en het Corpus Hermeticum* en

De bronzen Couperus-penning naar een ontwerp van Mariette Mulder

Noodlot en wederkeer. De betekenis van de filosofie in het werk van Louis Couperus. Maarten Klein is als hoofddocent verbonden aan de opleiding Nederlandse taal en cultuur aan de Radboud Universiteit Nijmegen en lid van het comité van aanbeveling van het Louis Couperus Genootschap.

De penning kwam voor Klein als een volslagen verrassing: 'Ik was volkomen beduusd, dat zal niemand zijn ontgaan. Later, na een kopje koffie, maakte die beduusdheid plaats voor grote dankbaarheid. Na zo'n dertig jaar werk, van de muziek in *Eline Vere* tot *Noodlot en wederkeer*, voelde ik me bekroond door de toekenning van deze penning. Ik ben er ongelooflijk blij mee.' 🐾

'Van oude mensen...' thema boekenweek 2008

De volgende Boekenweek, die van 2 tot 22 maart 2008 plaatsvindt, heeft ouderdom als thema. Het motto, 'Van oude mensen – De derde leeftijd en de letteren' is ontleend aan de roman *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...* (1906) van Louis Couperus. Met de aanduiding 'derde leeftijd' wordt – aldus *Van Dale* – een 'oudere levensperiode, vanaf ongeveer 60 jaar' bedoeld. Het Boekenweekgeschenk zal worden geschreven door Bernlef, die in 1994 voor zijn gehele oeuvre de PC. Hooft-prijs ontving. 🐾

Marc Galle overleden

In een ziekenhuis in Gent is op vrijdag 13 april de Vlaamse letterkundige en oud-politicus Marc Galle op 76-jarige leeftijd overleden. Galle vervulde tot 1985 twee ministerposten in de Belgische regering. Van 1989 tot 1994 was hij Europees parlementslid voor de Socialistische Partij. Daarvoor verwierf hij bekendheid bij een breed publiek met een goed beluisterde taalrubriek bij radio-omroep BRT. Als letterkundige hield Galle zich veel bezig met het werk van Louis Couperus. In 1963 publiceerde hij *Couperus in de kritiek*, een overzicht van de verschillende reacties van tijdgenoten op het werk van de auteur. In zijn proefschrift *Van gedroomd minnen tot ons dwaze bestaan* uit 1974 staat het thema van het noodlot centraal.

Maria Kraakman als Eline Vere. Foto: Annaleen Louwes

De laatste jaren was Marc Galle verwickeld in een proces met de familie van Marnix Gijsen. Na diens overlijden in 1984 kreeg hij van Gijsens weduwe een volmacht om haar geld te beheren. Volgens de familie zou hij echter twee miljoen euro naar eigen rekeningen hebben doorgesluisd. In verband met deze zaak moest Galle een maand voor zijn overlijden nog voor de rechter verschijnen. Door zijn dood wordt de zaak nu wellicht geseponeerd. ■

Eline Vere én Van oude mensen op de planken

Op 22 december 2007 gaat in de Koninklijke Schouwburg in Den Haag *Eline Vere* in première. Het stuk is geschreven door Léon van der

Sanden, die ook de regie in handen heeft. De titelrol wordt gespeeld door Maria Kraakman, die in 2005 een Gouden Kalf won voor haar rol in de film *Guernsey*. Het Nationale Toneel belooft een dynamische voorstelling met een overwegend jonge cast. Het Haagse toneelgezelschap bracht eerder *Kleine Zielen* en *Oude mensen* van Couperus op de planken. De precieze speellijst is nog niet bekend, maar na de première gaat de voorstelling tot en met maart 2008 op tournee door het land.

Op 1 maart 2008 nestelen we ons wéér in het schouwburgpluche, maar dan voor de première van *Van oude mensen, de dingen die voorbij gaan* in de Leidse schouwburg. Na *Max Havelaar* en *De stille kracht* is dit het derde deel van een vijfluk over ons koloniale verleden van auteur en regisseur Ger

Thijs. Het stuk wordt gespeeld door onder anderen Marjon Brandsma, Dic van Duin, Cas Enklaar, Els Ingeborg Smits en Henk van Ulsen.

In de volgende *Arabesken* zullen we uitgebreid aandacht besteden aan de twee producties. ♣

Steeds meer steun voor behoud woonhuis Couperus

De gemeente Den Haag houdt voorsnog de hand op de knip, maar er lijkt langzamerhand een stevige lobby op gang te komen om het woonhuis van Louis Couperus, dat sinds augustus 2006 te koop staat, een culturele bestemming te geven. Velen zien het statige pand, waar Couperus zijn *Eline Vere* schreef, als het gedroomde onderkomen van het Louis Couperus Museum, dat nu nog in de Javastraat gevestigd is.

De Haagse fractie van D66 heeft inmiddels door middel van schriftelijke vragen aan het college om opheldering verzocht. De partij omarmt het idee van de Vrienden van Den Haag om het huis als belangrijk literair erfgoed te beschouwen. 'Het zou zonde zijn als het huis nu in particuliere handen kwam en deze stijl-details worden weggerenoveerd zoals vaak het geval is,' aldus fractievoorzitter Marjolein de Jong.

Er zijn ook particulieren die zich het lot van het schrijvershuis aantrekken. Zo schreef neerlandicus en muzikant Hans Franse op de opiniepagina van het AD: 'Je verwacht toch, dat onze overheid (...) zoekt naar middelen om dat kostbare bezit te verwerven en dat zij zuchtend van geluk alles doet om er een promotiecentrum voor Den Haag van te maken. (...). Helaas van de zijde van de gemeente heerst een oorverdovende stilte. Desnoods moeten we het maar zonder het gemeentebestuur doen. Ik ben bereid mij in te zetten om met anderen een Couperuscentrum in het huis van de schrijver tot stand te brengen.' In dezelfde krant komt Hans Matla, uitgever van de *Volledige Werken van Heer Bommel*, met een uitgewerkt plan: 'Ik stel voor om een stichting op te richten: Stichting Het Louis Couperus Huis en de ruim 400.000 Hagenaars te vragen ieder tien euro te doneren.' Matla weet ook wel dat niet iedere Hagenaar de beurs zal trekken, maar dat hoeft geen probleem te zijn, want, zo

Interieurfoto van het woonhuis van Couperus

vervolgt hij, 'de gemeente Den Haag heeft tenslotte tot taak in een dergelijk geval haar aandeel te leveren. Zij kan eventueel deelnemen voor de helft.' Maar als zelfs in dat geval de gemeente niet thuis geeft, dan zijn er nog de talloze Couperusliefhebbers die ongetwijfeld bereid zijn om meer bij te dragen. 'Alle donateurs zouden met hun naam op een marmeren plaat in de hal van het Louis Couperus Huis kunnen worden "vereeuwigd". Ik ben er van overtuigd, dat een opzet als deze zonder meer een succes zal zijn.'

Ook Couperus-biograaf Frédéric Bastet laat zich niet onbetuigd. In *Trouw* liet hij uit zijn mond optekenen: 'De wethouder heeft geen idee waar ze het over heeft. (...) Dit is een unieke kans die de gemeente nooit meer krijgt. Blijkbaar heeft ze een gebrek aan zowel algemeen als Haags cultuurhistorisch besef.' En doet de makelaar in dezelfde krant niet letterlijk een duit in het zakje? 'Officieel wil ik er natuurlijk een goede prijs voor hebben, maar als je diep in mijn hart kijkt hoop ik dat dit cultureel erfgoed blijft behouden.'

Wat vinden de beoogde nieuwe bewoners eigenlijk van deze initiatieven? De reactie van Caroline de Westenholz, voorzitter van de Stichting Louis Couperus Museum, laat aan duidelijkheid niets te wensen over: 'Natuurlijk hoort het Louis Couperus Museum in de Surinamestraat gevestigd te zijn. Albert Vogel zou het beslist ook zo gewild hebben.' Vogel, schrijver van de biografie *De man met de orchidee*, was de voormalige eigenaar van het huidige onderkomen van het museum. Wordt ongetwijfeld vervolgd. ♣

Ellen Vogel 85 jaar

De actrice Ellen Vogel ontving op 26 januari, op haar vijftigste verjaardag, in het Concertgebouw te Amsterdam, het eerste exemplaar van haar biografie. *Ellen Vogel. Een hommage*, geschreven door journalist Tonko Dop en de Zwolse onderwijzeres Anneke Muller, bestaat uit interviews met collega's, vrienden en familie: haar oudste vriend en collega Ton Kuyl, haar tweede levenspartner, de

acteur en regisseur Fons Rademakers, theatercriticus Hans van den Bergh, nicht Caroline de Westenholz, zoon Peter Paul Tobi en collega Eric Schneider.

Ellen Vogels leven en carrière zijn vervlochten met het werk van Louis Couperus.

Evenals de schrijver

is zij afkomstig uit een gegoede Haagse familie met een koloniale achtergrond. Haar ouders, de voordrachtskunstenaars Albert en Ellen Vogel sr., kenden de auteur persoonlijk en reciteerden uit zijn werk. Zo herinnert zij zich hoe haar moeder in een badstoel op het Scheveningse strand 'De dood van Vesta' uit haar hoofd leerde. 'Ik zat zo'n beetje om die stoel heen in het zand te spelen en als daar dan die prachtige teksten klonken, dan drong dat als een soort regen in mijn huid. Dat is het merkwaardige: er zijn nu nog stukken daarvan die ik uit mijn hoofd ken,' zo vertelt ze in het boek. Haar broer Albert trad in zijn vaders voetsporen en werd ook voordrachtskunstenaar. Hij maakte vooral naam met zijn voordrachten 'Van en over Couperus'. Zelf brak Ellen Vogel door bij het grote publiek met haar rol als Constance van der Welcke in de televisiebewerking van *De boeken der kleine zielen* (1969). Zes jaar later speelde zij Ina d'Herbrough in de televisieserie naar *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*

Eveneens op 26 januari is in het Theater Instituut Nederland een website over Ellen Vogel gelanceerd (zie www.tin.nl/eenlevenlangtheater, en dan klikken op 'Ellen Vogel'). Er is een fragment uit de televisieserie

De boeken der kleine zielen te zien en een interview met Ellen Vogel over die serie te beluisteren.

Ellen Vogel. Een hommage is een uitgave van Terra Lannoo en kost € 24,95. 📖

Couperus-verzamelaar Jan Eekhof overleden

Op donderdag 22 maart is na een kort ziekbed Couperus-verzamelaar Jan Eekhof overleden. De oud-studentenpredikant wist in circa vijftig jaar de grootste Couperus-collectie ter wereld te vergaren. Zijn verzameling omvat talloze brieven, gesigeneerde foto's, alle luxe-uitgaven, alle handelsedities van elke druk en zeshonderd vertaalde boeken. Van origineel manuscript tot knipsels uit roddelbladen: Eekhof had het allemaal.

Tot juni vorig jaar, toen hij zijn gehele verzameling verkocht aan het Letterkundig Museum en de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, was zijn collectie altijd met veel geheimzinnigheid omgeven. Slechts mondjesmaat werd er ten behoeve van onderzoek een goed gecontroleerde tip van de sluier gelicht.

Jan Eekhof, vanaf de oprichting van het Louis Couperus Genootschap een trouw en enthousiast donateur, stierf in zijn woonplaats Leiden en werd 78 jaar. Zie voor een 'In memoriam' de bijdrage van R. Breugelmans elders in dit nummer. 📖

Sticker

Huishoudelijke mededeling: als donateur bent u van ons gewend elk jaar een nieuwe sticker te krijgen om op uw pasje te plakken. Deze sticker zal vanaf dit jaar om praktische redenen niet meer worden verstrekt. 📖

Colofon

- Arabesken** Tijdschrift van het Louis Couperus Genootschap
Vijftiende jaargang, nummer 29, mei 2007
- Uitgever** Louis Couperus Genootschap
Postbus 11637
2502 AP Den Haag
Telefoon: 06 - 3034 9196
E-mail: redactie@louiscouperus.nl
Website: www.louiscouperus.nl
- Redactie** Rémon van Gemeren
Peter Hoffman (eindredactie)
Erik Schoonhoven
Menno Voskuil
- Vormgeving** Pim Oxener BNO, Boskoop
- Drukker** Macula, Boskoop
- Abonnementen** Donateurs van het Louis Couperus Genootschap ontvangen *Arabesken* gratis. Minimale donatie per jaar: € 22,70. De donateur is dan automatisch 'Amice' van het Louis Couperus Museum. Losse nummers: € 6,80, te bestellen door overmaking van het bedrag en vermelding van het gewenste nummer op giro 600367 van het Louis Couperus Genootschap te Den Haag.
- Artikelen** Bijdragen voor *Arabesken* gelieve als Word-document te sturen naar redactie@louiscouperus.nl. Richtlijnen voor auteurs worden op aanvraag toegezonden.

Tenzij uitdrukkelijk anders is vermeld berust de verantwoordelijkheid voor de inhoud van deze uitgave bij het bestuur van de Stichting Louis Couperus Genootschap. Hoewel de uitgave met de uiterste zorgvuldigheid wordt voorbereid, kan het evenwel voorkomen dat een rechthebbende van oordeel is, dat zijn of haar rechten zijn geschonden c.q. zijn of haar rechten zijn gepasseerd. Mocht zich zo'n geval voordoen, dan dient de rechthebbende zich bij voorkeur schriftelijk te melden bij het bestuur van het Genootschap met zijn of haar klacht.

Deze uitgave wordt mede mogelijk gemaakt door:

ISSN 1567-8067

Louis
Couperus
Genootschap